

DEMOKRACIJA

SOCIJALISTIČNA REVIJA

VSEBINA: Uvodnik. — Matija Pogačar: Narodna ideja. —
Abditus: Pismo socijalni demokraciji. — Peter Jug:
Misli. — Domneve o ruski revoluciji. — Pregled: Na-
rodnostni problemi. — Politika. — Zadrugištvo. — Kultura.
— Pedagogika. — Jezikoslovje. — Fizika.

I. leto.

1918.

3. in 4. št.

Naročnikom naše revije, ki niso še poravnali naročnine, naznanjamo, da priložimo prihodnji številki poštno položnice.

Kdor se ne naroči na revijo, naj jo takoj vrne upravi „Demokracije“, Kolodvorska ulica 5, a naj ne prečrta svojega naslova.

Naše somišljenike prosimo, da opozore svoje znance na našo revijo in jih pridobe za naročnike.

Naš tiskovni sklad. (l. izkaz.)

Uprava „Demokracije“ je prejela za tiskovni sklad naše revije K 104.—, ki so jih zbrali naši iskreni in vneti pristaši.

„DEMOKRACIJA“

izhaja začasno po enkrat na mesec kot dvojna številka. Na leto velja K 16.—, za pol leta K 8.—, za četrt leta K 4.—. Posamezna številka po 80 vinarjev.

V Trstu prodajata „Demokracijo“ knjigotržec Schimpf na Borznem trgu in tobakarnar Stanič, via Molin piccolo 14.

Za uredništvo je odgovorna Štebi Alojzija. — Uredništvo in upravništvo je v Ljubljani, Kolodvorska ulica št. 5.

Lastnina in založba „Slovenske Socijalne Matice“ v Ljubljani, r. z. z o. z.
Tiska „Zvezna tiskarna“ v Ljubljani.

V Ljubljani, 24. marca 1918.

7. marca 1918, ko je bilo v avstrijski poslanski zbornici glasovanje o proračunskem provizoriju in vojnih kreditih, je bila izrečena smrtna obsodba nad sedanjim narodno političnim ustrojem Avstrije. Glasovanje opozicijonalnih slovanskih strank proti proračunu in vojnim kreditom je bila učinkovitejša manifestacija za osamosvojitve doslej zapostavljenih narodov v Avstriji kakor majniške deklaracije lanskega leta. Odrekati državi sredstva za njeno gospodarstvo, to pomenja vojno napoved protiglasujočih strank in množic, ki stoje za njimi. Enako kritični trenotki, kakršni so bili ob času, ko je begala vlada za večino, so bili še malokdaj v ustavnem življenju te države. V tem najugodnejšem času, ko bi se lahko prisililo vlado, da uredi notranje politični kaos v smislu demokratičnih načel, je stopila na stran vlade nemška socialna demokracija, doslej njena najbesnejša protivnica. S tem glasovanjem je dokazala stranka, da je njen radikalizem le navidezen, da igra vlogo dobro dresiranega rjovečega leva. Radikalizem na shodih in v časopisju, v praksi pa plehki oportunitizem. In zaupanje je izrekla vladi nemška socialna demokracija po komaj končani politični stavki, v kateri se je dala odpraviti — proti volji delavstva — s praznimi obljubami, od katerih ni izpolnila vlada doslej niti ene. Tisoči so bili ta dan bridko razočarani, ker so dolgo časa smatrale avstrijske nenemške stranke v svojem boju proti pristranski vladi nemške socialne demokrate za svoje tihe zaveznike, saj so ti poudarjali ob vsaki priliki, da hrepene po pravični narodnostni spravi, da jim je na tem, da se vendar že enkrat izločijo iz notranje avstrijske politike rezki narodnostni spori. Tudi z načrti za rešitev narodnostnega vprašanja niso bili v zadregi, toda nikdar niso pokazali resne volje za uresničenje svojih načrtov. Sedaj vemo, da so bili ti načrti le vaba za drugorodne proletarce, kajti z zadnjim glasovanjem so se očitno izrekli za nadvlado Nemcev v državi. Podpirati vlado, ki vedno in vedno poudarja, da so kronovinske meje nedotakljive — med tem ko naglaša nemška socialna demokracija, da spadajo kronovinske meje na starino — izrekati zaupanje vladi, ki priznava načelo samoodločevanja le izven črnožoltih mej, to pomenja toliko, kakor da odobruje stranka obstoječi sistem, od katerega noče odjenjati vlada niti za las, med tem ko polni glavno glasilo stranke dan za dnevno svoje strani z ostrimi napadi proti sedanjemu sistemu. Nasprotstvo med besedami in dejanji je iznova zakričalo v svet, morda bo predramilo tudi tiste, ki so vedno smatrali vsako besedo avstrijsko nemške socialne demokracije za najsvetejšo resnico, vsako njeno dejanje za nedotakljivo pravičnost. Nezaupanje proti stranki, ki je izdala eno najbolj upravičenih taktičnih strankinih načel, je zbujeno; to nezaupanje bo morda privedlo njene zaslepljene oboževalce tudi do kritične presoje vsega njenega ostalega delovanja med vojno, iz kritične presoje pa se mogoče porodi spoznanje, da razredna zavest ne sme podjarmiti narodne zavesti.

Glasovanje avstrijsko nemške socijalne demokracije je pa še iz nekega drugega razloga neodpušljivo zanikanje socijalističnih načel. Mesec dni pred glasovanjem je bil podpisan mir v Litovskem Brestu, mir, ki se niti od daleč ne približava socijalistični mirovni formuli. Vsa zgoščena prepotenca vsenemcev, proti katerim nastopata avstrijska in rajhovska socijalna demokracija enako ostro, je izražena v tem miru, v miru, ki je raztrgal, ponižal in upropastil največjo kontinentalno silo, ognjišče žive revolucionarne sile, torišče najbolj fanatičnih propagatorjev socijalističnih idej. Glasovanje za vlado, ki je z brutalno silo izsilila mir iz oslabiljenega nasprotnika, je pa naravnost očitno izdajstvo vseh socijalističnih gesel: proletarska solidarnost je postala fraza — to so že pred glasovanjem jasno dokazali dogodki, ki so se odigrali ob času mirovnih pogajanj v Avstro-Ogrski in Nemčiji; internacionala je odslej le še zgodovinski pojem; pojem brezdomovinstva je za vedno izbrisan iz vrste strankinih agitacijskih sredstev; umetno gojeno internacionalno čustvovanje je kapituliralo; razredna zavest je podlegla živi in močni zavesti narodnega pripadništva. Doslej dve najuglednejši članici v proletarski svetovni internacionali sta z dejanji zadnjih dni — tudi rajhovska socijalistična večina je glasovala zopet za vojne kredite — ovrgli ortodokсни marksistični nauk, da gre v političnem in gospodarskem boju proletarijata le za to, da se znebi proletarijat svojih suženjskih verig. Da odobrava avstrijsko nemški in rajhovski proletarijat po svojih voditeljih aneksionistično politiko svojih vlad, s tem je podan dokaz, da ima tudi delavec velik interes na razširjanju svoje države.

Jugoslovanski proletarijat naj se uči iz teh primerov!

a. š.

Matija Pogačar:

Narodna ideja.

Čutimo njen razmah kakor še nikoli, čutimo njeno elementarno silo. Govorili bi lahko o narodnih idejah. Govorim o narodni ideji kot o miselnem substratu tega, kar označuje narodno gibanje, narodno prebujenje, kot sintezi vseh narodnih prizadevanj, naporov in stremeljenj za obstoj in napredek, da ohranimo in poglobimo svojo samobitnost, da izpolnimo svoje posebne naloge v razvoju človeštva, izhajajoče iz našega plemenskega ustroja.

Opraviti imamo torej z zelo kompliciranim gospodarskim, plemenskim in psihološkim vprašanjem. Premnogokrat se je očitalo vulgarnim marksistom, da postopajo preveč mehanično pri znanstveni razlagi socijalnih pojavov, ki se morejo z metodami in izsledki znanstvenega socijalizma dostikrat le zelo splošno opredeliti in analizirati. V praktični politiki jih pripelje mehanična aplikacija taktičnih načel na žive družbene probleme do rezkih enostranosti, da zgreše praktične smotre, da izgube smisel za potrebe in naloge časa in diskreditirajo socijalizem pred umstvenim svetom. Nasprotno zopet opažamo pri gospodarskih teoretikih svobodnejše smeri, da zaverovani v kako idejo, ki se jim zdi za splošni razvoj pomembna, pozabijo ali zatajujejo splošno veljavna demokratična načela. (Renner se je navduševal za Naumannov načrt unije centralnih držav, Cunow za hegomonijo Bolgarov na Balkanu. Dr. Tuma pa greši v eni kot v drugi smeri. V vprašanih taktike je tesnosrčen, ko pa gre za velika demokratična načela, kakršno je načelo narodne samoodločbe, je iz gospodarskopoličnih razlogov popustljiv.) V obče je silno težko združevati zgodovinsko-kritično proučevanje dogodkov z nalogami političnega voditelja, ki je sam činitelj razvoja. Še tako temeljita socijološka izobrazba

ga ne obvaruje pred usodnimi zablodami, ako nima političnega instinkta, potrebne intuicije, ako se ne opira na splošno priznana demokratična in humanitarna načela. Živa demokratična zavest, vroča ljubezen do vseh zatiranih, globoko razvit pravni čut so za aktivnega politika važnejša svojstva kakor obširno znanje in visoka inteligenca, so v odločilnih časih brezpogojno potrebne lastnosti političnega voditelja. Kajpak, da s tem ne zanikamo pomena, ki ga imajo preudarni duhovi, kritični znanstveniki kot protiutež politične strasti; a njih naloga je regulativna, ne inicijativna. Smešna pa postane ohola samozavest dogmatika, ako nima potrebne inteligence, da bi obvladal snov kakega problema.

Resnemu socijologu je problem mladega, probujajočega se naroda problem za se. Nacijonalizma historičnega naroda ne smemo istovetiti z narodno vznemirjenostjo, z narodnim bojem vstajajočega naroda, borečega se za pravo obstoja in razvoja. Le-ta hipertrofija narodnega čustvovanja, ta potencirana narodna zavest igra velevažno vlogo v dobi narodnega preporoda, je velevažen činitelj napredka. Naravno je, da v dobi, ko se socijalna diferencijacija šele pričenja, ko si narod šele gradi svoj razredni ustroj in se še bori za primitivne življenjske pogoje, stopa razredni interes napram splošno narodnemu več ali manj v ozadje. Za socijalno revolucijo ne vidi marksist v tem razvojnem štadiju nobenih pogojev. Za njega velja kot dognano, da je neizbežljiva usoda narodov, da se morejo le skozi razne faze kapitalističnega gospodarstva priboriti do socijalističnega ideala družbenega in državnega reda. V dobi relativno primitivnega gospodarstva bo glavni smoter političnih preobratov, političnih akcij proletarijata popolna demokratizacija vsega javnega življenja. Majhni narod brez lastne državnosti, stoječ v borbi s privilegiranim narodom, naravno teži za uveljavljenem svojega števila v političnem življenju; tudi meščanske stranke, čim se sploh zavedajo svojih interesov, morajo biti a priori demokratične. V boju za ustavni red, ki je predpogoj za svobodni razmah tudi proletarskih sil, se najdeta delavec in buržva. Pri mladih probujajočih se narodih imajo vsi razredi izrazito skupne interese. Zdi se pa, da se pri nas včasih umetno pretiravajo razredna nasprotstva. Pri naših socijalističnih voditeljih opazamo neko smešno skrb, da bi razredna zavest delavstva ne trpela zaradi nacijonalističnih vplivov. Kakor bi obstajalo neko absolutno nasprotstvo med narodnim in razrednim bojem! Do takih nazorov in zaključkov so prišli v vernem posnemanju taktike nemških socijalističnih strank, kojih položaj je od položaja naše socijalistične stranke povsem različen. Tako je postal tudi v naši socijalistični politiki skoro aksijom, da je narodni boj za delavstvo zgolj ovira za razredne interese. Brez ozira na naš poseben narodni boj se prenašajo bojna gesla in taktika velikega naroda na naše razmere.

Splošni znani sta Bauerjevi in Rennerjevi znameniti deli¹⁾ o avstrijskem narodnem vprašanju, kjer sta z izredno jasnostjo in temeljitostjo razkrila ekonomske temelje narodnega boja v dobi narodnega preporoda in dokazala njegovo sorodnost z razrednim bojem. Renner očita onim, ki se prizadevajo konstruirati absolutno nasprotstvo med narodnim in razrednim bojem, da nimajo globljega vpogleda v zgodovinska dejstva. Baš v kapitalističnih konkurenčnih bojih vidi provzročitelja narodnih bojev. Trdi naravnost, da „narodni boji so razredni boji“.²⁾ Do enakih zaključkov je prišel Bauer, ki je posebno srečno ugotovil ekonomske činitelje narodnih bojev in nasprotstev v svoji brošurici o balkanski vojni. Ni da bi morali tem nazorom, izraženim s tako absolutnostjo, povsem pritrditi, zelo zanimivo pa je vseeno, kako ti teoretiki analizirajo gospodarsko

¹⁾ Otto Bauer, Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie, Springer (Renner), Grundlagen und Entwicklungsziele d. österr. Monarchie.

²⁾ Karl Renner, Österreichs Erneuerung III. str. 110.

stran socialnega procesa, ki ga imenujemo narodni preporod, ki ga nemški socialisti označujejo za prebujenje „brezzgodovinskih“ narodov. Kapitalistični način produkcije je izzval po njihovem mnenju to gibanje, zbudil maso iz večstoletnega mrtvila, ustvaril predpogoj za uspešen tekmovalni boj naroda s tujim gospodujočim slojem in mu tako omogočil, da si je zapored osvojil eno narodno pozicijo za drugo in se končno razvil, kakor kaže zgled Čehov, v popoln narod z diferenciranim socialnim ustrojem. Z osvobojenjem kmeta iz tlačanstva se pričinja ta razvoj. Narodni delež na zemlji je poleg maloštevilnih rokodelcev in posameznih inteligentov (duhovnikov) temelj, na katerem se je začela graditi narodna zgradba. Zemljiška renta daje prvi narodni kapital. Z nostrifikacijo zemlje in posojilniškega kapitala je dosežena prva važna etapa narodne osamosvoje. S tem je dana možnost nacijonalizacije trgovskega in industrijskega kapitala. Obrt in trgovina prehajata polagoma v narodne roke. Poleg malomeščanstva nastopata veletržec in tovarnar. Probujajoči se narod postavi zapored na mesto tujega posestnika, meščana, uradnika svojega domačega. Posebni razredni interesi dajejo konkurenčnemu boju vsakega razreda svoje posebno lice. Spočetka čisto kmetiški narod se razvija polagoma v popoln narod z razrednim ustrojem starih kulturnih narodov. Vzporedno z gospodarskim ojačenjem in osamosvojo gre boj za politično moč, ki je od gospodarskega nerazdružljiv, boj za sodelež pri vladi. V zavesti mase pa je narodni boj zgolj političen boj, boj med zatiranim in zatiralcem, boj za pravico in proti nasilstvu, junaški boj za ideale svobode in humanitete. Gospodarski činitelji delujejo nezavestno, materijalistična stran boja masi ni očitna. Zgolj etični so ji nagibi in cilji narodnega boja. Narod se čuti solidarnega. Renner prizna, da je zavest, da gre v tem boju zgolj za etične, idealne cilje, narodu naravnost potrebna, ako naj iz sebe rodi one sile, ki ga ponesejo iz nižav bednega suženjstva v višave človeštva, da druge poti do napredka ni. „Narodi morajo hoteti in hočejo, da postanejo najprej popoln narod in zaeno edinstveni celotni narod — cilj, h kateremu je nacijonalna država prvo in najvažnejše sredstvo.“¹⁾

Kakor gotovo pa ima narodni boj svoja materijalna gibalna in nas gospodujoči sloj — četudi nezavestno — vara, ako nastopa zgolj v pozi branitelja pravic izkoriščanih in teptanih in obeta proletarijatu odrešenje iz tlačanstva, vendar skupni interesi vseh narodnih razredov v tem boju niso dozdevni, ampak zelo realni. Če vzamemo čisto teoretično, res proletarec ne pridobi ne ekonomsko, ne pravno, ako zamenja tujega gospoda z domačim, v praksi pa govori premnogo razlogov v prilog domačinu. Slovenski proletarec na meji je dvakratni suženj. Če ni več tujega jezika ga smatrajo za manjvrednega. Demokratizacija javnega življenja je fikcija, je neizvedljiva, dokler si domači jezik ne pribori enakopravnosti v uradu, pravosodstvu in političnih zastopstvih.²⁾ Končno se nudijo posamezniku vsakega stanu pri osvojitvi novih razrednih pozicij neomejene možnostiboljšanja gmotnega položaja, napredovanja na socialni lestvici. A to vse le mimogrede! Glavni združujoči činitelj v dobi narodne konsolidacije je skupni interes vseh razredov na napredku narodne kulture. Tu je interesna solidarnost tako očitna, da ni treba izgubljeti besed. Socijološkemu izobražencu ni treba šele dokazovati, da je v kapitalistični državi edini gmotni vir in

¹⁾ Renner, Oesterreichs Erneuerung III, str. 111.

²⁾ Primerjaj: Kautsky: Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund, poglavje: Einiges über Demokratie und Nationalstaat str. 9—14. Nadalje: Kautsky: Die vereinigten Staaten Mitteleuropas, str. 38, kjer piše: Ako se naj demokracija uresniči, mora narodni jezik biti državni jezik. To je le možno v nacijonalni državi. Kjer še ni bilo pred nastopom demokracije dosežena, tam spada med cilje demokratskih stremljenj.

temelj narodne kulture dobiček domačega kapitala iz družabne produkcije. Boj domačega kapitala za delež pri tem dobičku, je boj za možnost kulture in civilizacije.¹⁾ Geslo: Svoji k svojim ima torej tudi s stališča proletarca svojo upravičenost. Seve za tak način dokazovanja masa ni dostopna, preostane le apel na narodni čut, kar pa se mnogim socijalistom ne zdi dopustno.

To so dejstva, s katerimi mora proletarska politika računati, ako noče izgubiti pod seboj trdnih tal. Oni ne brani koristi proletarijata, kdor umetno stopnjuje razredna nasprotstva, kdor zastopa nazor o absolutni neskladnosti narodnega in razrednega boja in kdor se brani skupnega dela z drugimi razredi in strankami tam, kjer je treba zastopati skupne narodne koristi. Za taktiko ne veljajo nobeni absolutni pravci. Ako naj bo bodoča internacionala resen političen činitelj in ne le fiktivna moč, za kakršno se je bila izkazala, mora vsaka proletarska stranka dodobra poznati svoje posebne naloge in svoje stališče v lastnem narodu in državi. Gre v prvi vrsti za to, da se doseže čimprej skupni cilj. Čimbolj se pospeši ekonomski in politični proces osamosvoje, tem prej bo narodu zagotovljen obstoj in razvoj, tem prej stopi razredna taktika kot združujoč faktor internacionalne v svojo veljavo. Kdor vidi v narodu organski del človeštva in priznava, da je napredek človeštva odvisen od napredka narodov, ta mora tudi priznati, da obstojajo interesi, ki so skupni vsemu narodu, torej vsem njegovim razredom; temu se zdi popolnoma nesmiselno, govoriti o kaki nadrejenosti razrednih interesov nad narodnimi, ali o kakem nasprotstvu med njimi. Pravi narodni interes in pravi razredni interes se ne moreta izključevati, morata se skladati. To so stvari, razumljive sameposebi, a vendar srečavamo ljudi, ki poudarjajo, da so najprej socijalisti, potem šele Slovenci. Njih logika ni za las boljša od one izvestnih čuvarjev patrijotizma, ki so si za podkrepljenje svojih hegemonijskih stremiljenj ustvarili svojo državno ideologijo in zahtevajo, da se podredi narodni interes državnemu, kakor da bi ne bili narodi deli države in narodni in državni interes istovetna.

Baš ako motrimo problem malega probujajočega se naroda z razrednega stališča, pridemo do zaključka, da, čim intenzivnejše gojimo narodno zavest, tem preje bo završen proces narodne emancipacije, tembolj pospešimo gospodarski napredek in socialno diferenciacijo, brez katere socijalizem ne najde ugodnih tal. A kako zanesti narodno zavest med maso!? Je-li mogoče, da dosežemo to posredno s politično vzgojo, z vzgojo intelekta, značaja, socialnih čednosti? Oni ne pozna mentalitete mase, kdor pričakuje edino od teh sredstev popoln uspeh. Maso predramimo le, ako se obrnemo naravnost do čustva. Buditi moramo naravnost narodni čut, narodni ponos, a potenciranemu narodnemu čustvovanju moramo dati etično podlago in cilj, energije, ki jih zbuja in osvobodi, moramo napeljati v tako smer, da se bodo produktivno udeleževale; narodno čustvovanje moramo poglobljati, da se iz njega rodi zavest socialnih dolžnosti posameznika napram narodu. Izkušnja uči, da le globlje pojmovanje narodne ideje, narodnih dolžnosti pripelje do narodne tolerance. Narodni indiferentizem še ne pomenja narodne strpnosti.

Res je, da so morali slepi izbruhi nacionalne strasti, ki smo jih doživeli v tej vojni, strašne orgije, ki jih je uganjal nacionalizem, baš v etično visoko stoječih duhovih zbuditi kritične misli tudi o nacionalizmu v lastnem narodu, a socijološko izobraženi ne bo presojal socialnih pojavov, dejstev, inštitucij, idej s stališča filozofa — individualista, s stališča osebnih simpatij in antipatij, osebnega prepričanja, ampak se bo zavedal zakonitosti razvoja, se bo zavedal, da ima masa svoj način mišljenja, svojo logiko od individualne povsem različno, da so ideje, ki delujejo s tako sugestivnostjo

¹⁾ Primerjaj: K. Renner, Österr. Erneuer. III., str. 108.

kakor je narodna, izraz elementarnih sil, napram katerim bi bil odpor brezuspešen, nesmiseln, napram katerim edino pravilno postopa tisti, ki jih udinja splošnemu napredku. Venomer grešimo v tem, da presojamo socialna dejstva z vidika osebnega življenjskega naziranja. Koliko je ljudi, ki se čutijo vzišene nad narodnostmi spori in boji! Niso to le grobi materialisti, nezmožni duševnega poleta in navdušenja, so med njimi tudi inteligentni, idealni ljudje. A lahko hrepenim z vso dušo po narodni stvari, lahko mi je še tako zoprni oni idealizem, ki ga je zgolj sovraštvo in maščevalnost, to vendar nič ne izpremeni na dejstvu, da brez narodne probuje mase ne pridemo do narodnega sporazuma, ker je to edina pot do narodne konsolidacije, brez katere ni mogoče opredeliti narodno pravnih odnošajev med dvema narodoma. Priznavamo, da se s takim sistematičnim vzgajanjem narodnega čuta več ali manj neti nacionalna strast in da so neizogibni oni nezdravi in odvrtni pojavi pretiranega tesnosrčnega narodnega fanatizma, kakor tudi onega plitvega frazerstva, ki so ga krstili kot narodnjakarstvo, a zaman bi iskali druge poti, da probudimo maso iz duševne letargije. Masa ima svojo psiho. Ni ji za razumevanje, razglabljanje, dokazovanje; zgolj čustveno sprejema ideje; nje prvoborniki jo vsilijo s svojo avtoriteto, s svojim navdušenjem, vsilijo jo s tem, da ji dajo enostavno, vsem razumljivo vsebino.¹⁾ Le-ta neposredno na čustvo učinkujoča zmagovita sila idej je v stanu zrevolucionirati narodno dušo. Narodni idealizem, torej ono narodno prepričanje, ki ga označuje živa vera v etične nagibe in cilje narodnega boja, ki ima zgolj skupni interes celokupnega naroda pred očmi je v dobi narodnega prebujenja neizmerne pomena za napredek narodov. On udinja najboljše može splošnemu blagru, zbuja smisel za socialno delo, požrtvovalno ljubezen do naroda, zavest odgovornosti posameznika napram celoti, duh pravega demokratizma.

Narodna ideja ima svojo veliko misijo v razvoju človeštva. Ko jo izpolni, stopi v ozadje. Ne moremo se na tem mestu dotakniti vseh problemov, ki stepajo z narodno idejo na površje, dasi bi bil poskus zanimiv, očrtati zgodovinsko vlogo nacionalnih in internacionalnih idej v njih medsebojnem razmerju v bodočem razvoju narodov. Na zanimiv paralelizem bi tu mimogrede opozorili. Kakor ortodoksní socialist tako zavzema tudi gotova struja v katoliški hijerarhiji napram narodnemu gibanju intrantsigentno stališče. Nacionalizem se ji zdi za cerkev opasnejši nego svobodomiselstvo. Idejna pot, po kateri pride do takih zaključkov, je ta-le: obožavanje narodnega načela, njega absolutnost mora končno privedi do konsekvenc, ki rušijo enotnost rimsko-katoliške cerkve, mora privedi do zahteve po narodni liturgiji, po odpravi celibata, po cerkveni avtonomiji in koncem koncev do zahteve po narodni cerkvi. Tudi pri nas so odlični katoliški svečeniki s tega stališča presojali narodno gibanje in mu nasprotovali. Kajpada je tudi njih taktika bila popolnoma zgrešena. Izravnajoči vpliv socialne demokracije kakor omenjenih katoliških ideologov je proces narodne konsolidacije le zavlačeval, zavlačeval toraj tudi narodni sporazum, ki je možen šele, ko je narod v svoji masi zaveden in si je zagotovil življenjske pogoje. Jasno je torej, da morajo biti tudi načelni nasprotniki nacionalizma vneti zagovorniki narodne samoodločbe, za čim doslednejše izvedenje načela.

Narodni indiferentizem mase je pri mladem narodu največja ovira napredka. Pri zrelih narodih s staro kulturo je zavest narodnega pripadništva nekaj samo ob sebi umevnega, ni da bi jo morali še posebej buditi. Narodno „indiferenten“ Italijan, Nemeč, Francoz, ako tudi je kot socialist nasprotnik nacionalne ideologije, ostane kar je:

¹⁾ Primerjaj: Le Bon, Psychologie des foules. Psychologie der Massen. Deutsch von R. Eisler, Wien 1907; Le Bon, Psihološki zakoni razvoja narodov. Preložil A. Ogris. Založila „Omladina“. G. Simmel, Über soziale Differenzierung. Soziol. und psychol. Untersuchung. Leipzig 1906.

Italijan, Nemeč, Francoz. Drugače pri nas. Pri Slovencu pomeni narodna brezbržnost, zlasti na meji, hlapčevstvo napram tujerodcu. Pri njem narodni čut ni nekaj samoniklega, iz nezavestnega kulturnega edinstva vraslega; kulturno ne korenini dovolj globoko v domačih tleh. Brez posebne nege narodnega čuta se mora v obmejnih krajih, v obratih, kjer gospoduje tuj živelj, narodno odtujiti. Čut inferijornosti napram tujcu, materijelna korist, tuja bogatejša kultura ga mora premamiti in prej ali slej izneveriti lastnemu narodu. Nemeč, če tudi socijalist, se mora napram Slovencu, ki pači svoj jezik, ki se mu klanja in se sramuje svoje narodnosti, čutiti nadrejenega; a to samoponižanje našinca se mu zdi povsem pravilno, ker v svojem tesnosrčnem pojmovanju internacijonalizma nima nobenega razumevanja za naše narodne težnje; vsak naš inteligent mu je kot takšen že nacijski hujskač; prilagojenje nemštvu se mu zdi v interesu našega proletarca, torej po sebi umevno, prepir zaradi jezika nemsiseln. To razmerje našega proletarca nasproti tujemu na meji je docela nezdravo; narodna strpnost, narodna enakopravnost tudi v okvirju internacijonale je himera, dokler ni medsebojnega spoštovanja in globljega pojmovanja narodnosti in narodnih teženj. Narodna indiferentnost na meji pomenja de facto neko narodno dvožitkarstvo, ovira vsak duševni in kulturni napredek, onemogočuje opredelitev narodnih pravic, vsak narodni sporazum, je počasno narodno umiranje. Proces narodne konsolidacije se zavlačuje v nedogledne daljave. Zaradi tega trpi tudi politična vzgoja proletarijata. Zaman bi iskali globljega umevanja socijalizma. Nek odvraten materijalizem in plehko svobodnjakarstvo označujeta strankino psiho.

Druge poti iz te duševne mizerije ni, kakor sistematična narodna vzgoja, ki s koreninami vred izruje hlapčevski duh iz našega obmejnega proletarca. Mimogrede vede to lahko do nasprotstev s proletarijatom druge narodnosti, a naše geslo bodi: ločimo se, da se tem preje združimo. Ločimo se politično, strokovno, gospodarsko! Nasprotnik, ki nas danes sovraži, nas bo jutri spoštoval. Čim preje se masa narodno zave, tem preje lahko dosežemo popolno solidarnost proletarijata obeh narodnosti. Narodni sporazum je baš tam najpreje dosegljiv, kjer je narodna zavest najsplošnejša, kjer je tudi delavec narodno zaveden, zato ker je pravna opredelitev narodnih zahtev najlažja. Na Češkem so bližje temu cilju kot na Slovenskem, a tudi tu je narodno vprašanje na Goriškem mnogo bolj dozorelo za rešitev kakor na Koroškem. Narodno gibanje pospešuje razmah domačega kapitala, industrijaliziranje dežele, s tem pa tudi ustalitev narodnega posestnega stanja, prenehanje one fluktuacije domačega proletarijata, onega izseljevanja v drugojezične industrijske kraje in mesta, ki je povod večnemu vznemirjenju in trenju med narodnimi sosedi in ki narodov organizem tako silno slabi. Med Čehi je ta proces že tako daleč dozorel, da priseljevanje Čehov v sosedne nemške kraje vidno pojema in da je narodna posest Nemcev in Čehov že danes več ali manj ustaljena.¹⁾ O sebi tega ne moremo trditi. Razen Ljubljane so še vsa večja gospodarska središča slovenskega ozemlja v tujih rokah. Naloga slovenskega proletarijata je, da pospeši narodni razvoj, ki mora prej ali slej spremeniti ta mesta s tujim licem v domača kulturna središča.

Vedno in vedno si mora socijalist predočevati, da je razredni boj zgolj vprašanje taktike; izgubiti ne sme izpred oči končnega cilja, da mu taktika ne postane glavna stvar, da ne izgubi stika z življenjem in da stvari, ki ji namerava služiti, ne škoduje. Kdor si ohrani samostojno sodbo, svobodo ukrepa, si bo taktiko uravnal edino z ozirom na to, da čim prej doseže svoj cilj. Znanstveni izsledki socijologije

¹⁾ Tudi investiranje tujega kapitala na narodnem ozemlju ima to dobro posledico, da omejuje izseljevanje domačega proletarijata v tujino.

mu bodo vedno služili kot kriterij za pravilnost njegovega postopanja, a absolutne avtoritete v taktičnih zadevah ne more priznati, zavedajoč se, da ni družbenega problema, katerega bi proučili z današnjimi znanstvenimi metodami socijologije popolnoma. Analiza ekonomskih činiteljev narodnega gibanja nam nudi globok vpogled v elementarne sile, ki se v njem udeležujejo, a socialnega smisla, psihološke in biologije strani problema nam docela pojasniti ne more. Nedvomno so n. pr. zakoni plemenske dedljivosti za duševni ustroj naroda velikanskega pomena, dajejo nacionalnemu boju v medsebojnem razmerju dveh narodov svoj individualni značaj. Vsak narod se prej ali slej otrese suženjstva in si skuša priboriti svoj prostor pod božjim solncem; takisto tudi noben gospodujoči narod prostovoljno ne odstopi od svojih privilegijev, a ta boj je z ozirom na plemenski ustroj narodove duše, z ozirom na psiho mase in v njej prevladujoče ideje lahko bolj ali manj strasten in brutalen, bolj ali manj žilav. Zanimivo je opazovati, kako se že v enem in istem narodu in to že pri tako majhnem kot je naš, kažejo očitne plemenske razlike in se tudi uveljavljajo v narodnem boju. Drugače se vede pasivni Korošec kakor aktivni Kranjc, drugače temperamentni in samozavestni Goričan kakor inteligentni, a manj samosvoj Štajerc. Umestno je, da se tukaj dotaknemo zgodovinske vloge, ki jo igra šovinizem privilegirane naroda v procesu narodne emancipacije mladega naroda. Zasepljeni šovinizem v svoji odurnosti, domišljavosti in nasilnosti naravno odbija drugorodce, zabranjuje asimilacijo priseljuročega se elementa in pospešuje tako ločitev duhov. V toliko deluje naravnost v roke narodnih agitatorjev na strani mladega naroda. Nacionalizem izpolnjuje torej tu in tam svojo zgodovinsko nalogo.

Narodne dolžnosti brez dvoma otesnjujejo taktično svobodo proletarske stranke v toliko, da mora svoje razredne interese zastopati v skladnosti s splošno narodnimi, ne izključujejo pa skupne organizacije in skupnega nastopa s proletarijatom druge narodnosti. Proletarska internacionala pa brez enotne taktike ni mogoča — to je jasno. Iz tega pa še ne sledi, da bi se morala naša socialistična stranka podati v slepo odvisnost od nemške socialne demokracije. Nikakor ne bi škodovalo ne delavskim, ne splošno narodnim interesom, ako bi imeli poleg delavske stranke, ki bi koreninila v domačih tleh in bi mimo industrijskega delavstva organizirala tudi širše plasti našega proletarijata, kako strogo centralistično socialistično stranko oziroma opozicijo v stranki kot radikalno, vsakemu oportunistu nasprotujočo čuvarico internacionalne misli, a danes je položaj ta, da stoji edina naša proletarska stranka, naša socialna demokracija, duševno popolnoma pod vplivom Dunaja, da je brez pravega umevanja našega posebnega narodnega položaja in naših narodnih življenjskih vprašanj. Absolutna solidarnost z nemško socialno demokracijo je njen ponos — v njej vidi svojo rešitev. Vzvišena se čuti nad češko in poljsko socialno demokracijo, ki jima očita, da sta se dale premotiti od nacionalne ideologije svojih buržvazij, dočim je ostala ona zvesta svojemu razrednemu stališču. Duh, ki vlada v stranki, je tuj duh, psiha umetna, psiha nemškega socializma, kojega označuje mimo drugega neka intoleranca v verskih stvareh, oni tipični „Freisinn“, ki ga je v socializmu zanesel židovski element. Občutek imamo, kakor da bi bila naša socialistična stranka docela neorganska tvorba v narodnem telesu. Manjka ji lastnega, notranjega impulzivnega življenja; zato je brez razmaha, brez privlačne sile. Koliko jih stoji danes izven stranke, ki so prepričani socialisti! Menda je ni socialistične stranke, ki bi tako malo koreninila v lastnem narodu, kakor naša. To je hudo očitanje, a živimo v preresnih časih, odločilnih za našo usodo kot narod. Tuma očita v Kampfu¹⁾ buržvaznim strankam, da ne obvladujejo položaja, da

¹⁾ Der Kampf, XI, 2. šte. Zur südslawischen Frage.

so v zgodovinskem trenutku zgrešile pravo pot in pravi cilj. To očitanje je ne-spametno.

Slovenka politika še ni bila nikoli tako velikopotezna in — realna kakor danes. Socijalistične, ne meščanske stranke so v prvi vrsti poklicane, da se zedinijo na demokratičnem temelju o rešitvi zamotanega narodnega vprašanja in na tem temelju potem združijo demokracijo vseh narodov za skupno realizacijo svojega programa. Kakor hitro se nemška socijalna demokracija pribori do strogo demokratičnega stališča, torej dosledno uveljavi načelo o samoodločbi narodov, se ji slovanske socijalistične stranke zopet približajo. Priznati je treba, da v stranki zmaguje mnenje, da narodna avtonomija brez narodne države ni izvedljiva in da je treba priznati primat narodnega interesa nad dozdevnim državnim.¹⁾ A to spoznanje je silno počasi dozorelo — največ po krivdi Rennerjevi, kateremu je bila vedno avstrijska državna celokupnost izhodišče za njegova razmotrivanja in njegove načrte. Teoretična formulacija vprašanja je bila torej ta: Kako gotovo število narodov in narodnih drobcev stlačiti v dani državni okvir, ne da bi pri tem trpela državna enotnost in bi se vendar narode zadovoljilo. Seve je to izhodišče docela napačno, dasi nihče ne taji, da je dolgoletno skupno bivanje narodov v eni državni zvezi ustvarilo med njimi množino skupnih gospodarskih interesov in vezi. Dokler nam bodo za presojo narodnih vprašanj merodajnejši gospodarski vidiki nego jasna demokratična načela, zabredemo vedno zopet na stranpota, v vedno nova protislovja. Izkušnje govore dovolj jasno. Le demokratično načelo samoodločbe narodov v svoji čistosti nam more biti kažipot iz narodnega kaosa srednje Evrope, le po tem načelu izvedena ureditev narodnega vprašanja nam zajamči trajen mir in čimdalje tesnejšo solidarnost evropskih narodov in držav. Vse druge kombinacije so dvomljive vrednosti. Tuma sicer presoja jugoslovansko vprašanje z evropskega gledišča, a še bolje bi bilo, ko bi ga presojal z geopolitičnega. Jasno je, da se morajo napram nastajajočemu grandioznemu gospodarskemu imperiju združenih anglosaških držav, vse evropske države razen Rusije, ki je in ostane svet za se, z notranjo nujnostjo gospodarsko vedno tesneje nasloniti druga ob drugo, ako si hočejo ohraniti potrebno gospodarsko neodvisnost. Pri Angležih se bo združujoča sila narodne misli ravno tako uveljavila kakor drugod. Preko mej lastnega jezikovnega ozemlja pa v dobi demokratizma trajno ne sega politična moč nobenega naroda, tudi nemškega ne. Zato so, ako se Evropa uredi po demokratičnih načelih, evropski konflikti v bodoče skoro izključeni. Najmanj se bo narodno enotnim državam bati za svojo integriteto. Tumorve skrbi so torej nepotrebne. — Inače pa Tuma s svojim historično-formalističnim motrenjem dogodkov samo bega duhove, zlasti ker hoče zaeno biti priznan političen voditelj in se vedno identificira z jugoslovansko socijalno demokracijo. Kdo se bo danes še prekal zaradi formulacije jugoslovanske deklaracije! Vsakdo čuti, vsakdo ve, kaj hočemo. Ideja je zmagala na celi črti — tudi v vrstah socijalističnega delavstva. Ni več vprašanje, ali idejo sprejmemo ali odklonimo, marveč vprašanje je, kako naj postane meso in kri. Kdor nemško javnost drugače informira, ovira zbliževanje obeh demokracij. Čimpreje se nemška socijalna demokracija zave dejanjskega položaja, tem preje bo mogoč skupen nastop vseh demokracij, solidarna rešitev narodnega problema. Prevažna naloga vodstva naše socijalne demokracije bi bila, da pridobi nemško in zlasti italijansko stranko za edino možno teritorialno rešitev. Ono pa žal dosihdob svoje zgodovinske naloge ni razumelo: Biti prvobornik načela o samoodločbi, biti napram bratskim

¹⁾ Primerjaj: O. Bauer, Würzburg und Wien, Kampf 1917. 11. in 12. števec. Karl Mann, Voraussetzungen der Internationale. Kampf 1981., 1. števec. Austerlitz, Verfassungreform, Arbeiterzeitung z dne 15. februarja 1918.

strankam drugih narodov tolmač naših narodnih zahtev in pravic, biti pionir, ki pripravlja pot za sporazumno rešitev narodnega vprašanja z demokracijami prizadetih narodov.

Razvoj hodi svojo pot in pomedu s političnega pozorišča one, ki se njegovemu naravnemu toku trdovratno ustavljajo. Pridejo drugi možje, ki bodo bolje pojmovali duh in nalogo časa.

Svetovna vojna je pri vsej svoji tragiki in grozoti grandiozna manifestacija za idejo narodne samoodločbe. Narodna ideja bo izpričala svojo moč tudi napram onim državnikom, ki jim je dobrodošla pretveza za doseg imperijalističnih ciljev. Dovedla bo demokracijo vsepovsod do zmage in ustvarila nov red v Evropi, ki bo narodom zagotovil svoboden, miren razvoj. Ideja je končno še vsikdar triumfirala nad surovo silo. Ona je naš zaveznik. Odtod naša živa vera v lepšo bodočnost.

Abditus:

Pismo socijalni demokraciji.

I.

Preživljamo dobo, ki mora imeti vélike posledice. Znaki sprememb se prikazujejo v vsem družbenem življenju. Vse ljudstvo se peča z javnimi zadevami, tudi tisti, ki jih tlačijo vsakdanje gmotne skrbi. Vse premišljuje o novih pokretnih družbenega življenja, ki danes kuje nov nramni sistem. Človeška duša je pretresena od tega, kar se je bilo zgodilo in kar se še vedno godi. Vse stranke se zavedajo, da propada stari svet in da je nujno, kritično presoditi načela in nazore, po katerih smo živeli doslej. Iz prelite krvi in mrke bede vstaja nov svet, — kdo pozna danes podrobno njegov bodoči razvoj? Vsi pa imamo občutek, da moramo okrepiti svojo voljo, živeti poslej svobodnejše in poštenejše. Um nam pravi, da je bila naša dosedanja duševna brezbriznost poglavitni vzrok kulturne in socijalne bede, v katero je zabredlo prosvitljeno človeštvo. Uvidevamo, da nam zgolj politične reforme in površna omiljevanja gospodarske bede ne morejo več zadoščati. Iz sedanje tragedije mora vziti novo, iz bede in iz krvi in iz trpljenja prerajeno človeštvo. Spoznavamo, da je bila doslej politika najčešče iskanje prilik, da so se politiki okoristili z ljudskim premoženjem; spoznavamo, da se iz gmotne bede in njenih spon ne moremo rešiti, ako se ne osvobodimo tudi nramnega greha, ki je v nas.

Duševno moramo preživeti osvoboditev izpod jarma vélikih zmot, katerim smo tlačanili. Brez duševne jasnosti in nramne jakosti, ki izvira iz poglobljene srčne kulture, je boj za resnično svobodo ljudstva nemogoč. Brez duševnega preporeda, bodo ostale gmotne dobrine, ki so nam nujno potrebne, zgolj vaba v novo suženjstvo, v katerem bo demokratični plašč demagoštva in sebičnosti zamenjal odkrito avtokracijo.

Po zemlji in duševni osamosvoji hrepeni slovensko ljudstvo v tej dobi. Ta naša zemlja, bodi rodovitna, bodi kraška, je danes zaplenjena, ljudstvo, ki na njej živi pa politično in socijalno zasuznjeno. Pridejo politiki in demagogi ter razmotrivajo kako bi se z majhnimi reformami in sredstvi odpomoglo bedi našega poljedelca in delavca in vseh drugih stanov, ki žive od dela. Samo na to ne mislijo, — in nočejo misliti —, da izvira sedanje socijalno in kulturno zlo slovenskega naroda poglavitno iz njegove odvisnosti in zplembe njegove zemlje, da je izhod iz tega zla mogoč le, ako

se ljudstvo in zemlja osvobodita. Vse druge politične reforme in površne omilitve gmotne bede slovenskega ljudstva, so le tolažilna, trpljenje olajšujoča zdravila, ki ne morejo ozdraviti bolnega telesa.

To ljudstvo samo najbolje čuti. Zato je danes njegovo hrepenenje po svobodi celo večje kot po vsakdanjem kruhu. Še nikoli ni naše ljudstvo tako pridno bralo časopisov in knjig kakor danes. Človek išče duševno jasnost, novo orijentacijo, razumeti hoče, zakaj se je zgodilo vse to, kar ga je pahnilo v bedo in nenravno suženjstvo. Kje je izhod, kje resnica? Borili smo se za politične pravice, za tiskovno in društveno svobodo, volili smo v parlament zgovorne poslance, pohajali shode, agitirali za stranke in njene uredbe, širokoustili smo o svobodnem, pravno utemeljenem državljanstvu... Kod smo hodili? Na dolgi trnjevi poti nam je zaspala duša; na njo smo popolnoma pozabili.

Glej, človek, vse smo videli, pečali smo se z vsem, samo svojo duševno suženjstvo in onemoglost smo prezrli. Kakor slepec brez vodnika smo zabredli v brezno, iz katerega iščemo pot do rešitve.

II.

Slovensko ljudstvo je kot narod zatiran od neprijazne vlade, od kapitalistov, ki so zaplenili njegovo zemljo, pa socialno. To majhno ljudstvo, od Jadrana do ogrske pušče, je bilo že od nekdaj v napotje imperijalističnim sosedom na severu, na vzhodu, na zapadu. Odvzeli so mu gmotne dobrine, na kar se je pri njih udingal za hlapca. Sedaj bi mu radi vzeli tudi dušo in pa jezik, v katerem izraža svojo veliko bol. Slovenski poljedelec toži, da ima premalo zemlje, ki je vsaki dan dražja zaradi množitve prebivalstva. Slovenski delavec je potisnjen v gmotno bedo in v duševno odvisnost, kapital ga raznarodčuje z njegovo deco vred. Slovenski uradnik in uslužbenec sta prezirana in preganjana, ako čutita z ljudstvom. Vse socialno in kulturno zlo slovenskega ljudstva je v tem, da ni gospodar tega, kar je njegovega, da ne sme in ne more živeti po lastni volji, svojem preudarku. Njegova zemlja je dobičkonosna kolonija tujih narodov, sam pa je slabo plačani delavec tuje volje.

* * *

Neko jesen, po žetvi, sem na samotnem kolodvoru naletel na gručo ljudi, ki so odhajali v Ameriko. Krepak mož, ožganih lic, stoji poleg žene, ki je sedla na leseni kovčeg. Žena si z rokami zakriva obraz in ječi.

„Ljuba moja, nehaj vendar!“ reče mož nekoliko nejevoljen vsled njenega ječanja. „Tudi meni ni lahko, toda ne moremo si pomagati!“

Žena si briše solze z mladega obraza. „Kaj bom počela sama z otročički?“ vpraša.

Mož zmigne z rameni.

„Skušaj dobro prodati vola, spomladi pa si kupi kravo, da bodo imeli otroci vsaj mleko. Skušal bom, ti kmalu poslati denar za obresti. Ko plačamo dolgove, se vrnem, in dobro nam bo.“

Žena ga molče posluša, potem pa se znova spusti v jok. Možu je hudo, v zadregi se obrne k sosedu.

V kotu se naslanja na zid mlado dekle, brezbrizno opazujoča ljudi.

„Tudi ti, mlado dekle, si se namerila čez Tihí ocean?“

„Tudi!“ se zasmije. „Deset forintov sem imela plače na leto, en par čevljev in eno obleko. Pravijo, da je to veliko. Prijateljica pa mi je pisala, naj bom pametna, naj pridem za njo v Cleveland. Tam — piše — bom imela lahko delo in veliko plačo.“

Rdečebradati možak naju poslušā.

„Doma je dela dovolj, kruha pa malo. Kaj hoĉemo!“ pripomni.

„Vi niste kmet!“ mu reĉem.

„Ne, tesar sem! Nisem ne pijanec ne igralec, pa so mi vseeno prodali hišico, ki sem si jo sam sezidal in stesal. Ogoljufali so me.“

„Zapuščate veliko druŹino?“

Z roko mi pokaŹe na svojo Źeno, ki sedi med obilno prtljago, majhnega otroka v naroĉju. Okolo nje stoje trije preplašeni deĉki.

„Vsi odpotujete?“ se zaĉudim.

„Nikoli veĉ se ne bomo vrnili!“ reĉe moŹ, teŹko zavzdihne in se obrne k zidu.

* * *

Peš sem romal po samotni ĉesti, ki se vije med gozdovi in lazi. V pozni jeseni oŹgana bukev je rdela, mrzla smreka je temno zelenela. Na goljadnih pogorskih vršičkih so se solnĉile samotne vasice.

Došla me je vrsta lojterskih voz. Na njih so sedeli postarni moŹje in mladi fantje, oboroŹeni s sekirami in z Źagami. Voznik me je spoznal in povabil, naj prisedem.

Gozdni tesaĉi in sekaĉi so se bili odpravili ĉez zimo z doma v tuje šume za zasluŹkom.

„Trda zima se nam obeta!“ modruje moŹak poleg mene. „Suho poletje nosi hudo zimo, pravijo.“

„To nas bo zeblo v šumi!“ se oglasi mlad fant, sedeĉ poleg voznika in se lahkomiselno zasmee. „Hu-hu-hu!“ piha v pesti, oponašajoĉ zimo.

„Tudi mrazu se boš privadil, — boljši mraz nego glad!“ ga potolaŹi resni moŹak. „Letošnja zima bo trideseta, ki jo bom preŹivel v tujini. Bog nam daj sreĉo!“

„Koliko zasluŹite v eni zimi?“ sem radoveden.

„Kakršno je delo in Źivljenje. Zgodilo se je Źe, da sem prinesel nekaj sto forintov spomladi domov.“

„Kam ste letos namenjeni?“

„V Romunijo!“

„Doma bi ostali. Dosti lesa je v vaših krajih!“

„Poglejte to rdeĉezeleno pisano goro! Kamor se ozre oko, povsod samo les, polja malo, pa še tisto malopridno. Vsa šuma je ali grašĉinska ali kneŹeva. Će hoĉemo spomladi dokupiti Źivil, posojilnici pa plaĉati obresti, moramo z doma za zasluŹkom. Bog nam daj sreĉo!“

„Zdravje je sreĉa!“

„Predlansko zimo sem doli na Hrvaškem zbolel in se vrnil praznih rok. Celo leto je bila sama Źalost v hiši.“

„Ali niste niĉ zavarovani? Kaj pa ako pride nesreĉa?“

„Kje naj se zavarujemo? Źid je drag. Će pride nesreĉa med nas, je smrt še najboljša. TeŹko za tistega, ki mu šuma vzame roko ali nogo. Naše oblastnije se ne zmenijo zanj, tuje ga pa kot nadleŹnika kratkomalo izŹeno, ako toŹi za odšĉkodnino.“

* * *

Rudarji so zastavkali zaradi prenizkih mezd. Na shodu jim je nekdo govoril nemško, mlad, šuĉiĉasti ĉlovek je tolmaĉil njegove besede v slovenšĉini.

„Ako bodo ostali podjetniki trdovratni, jih boste zapustili. Ćastnejše bo za vas, ako se izselite, kakor pa, da delate za takšne sramotne mezde. Vaši tovariši po

vsem svetu bi vas zaničevali kot zniževalce plač, ako bi se vrnili na delo pod stariimi pogoji. Naša proletarska stvar je skupna vsemu delavskemu ljudstvu svetâ!“

„Mi nimamo domovine!“ je tolmačil mladi bolnik, z mehkim pogledom je objel množico. — „Kjer je zaslužek boljši, tam je domovina!“

Rudarji so molčali, njih srca pa so utripala hitreje. Sedaj so čutili, da je njih véliko zlo v tem, ker je kapitalist zaplenil njih zemljo, njene zaklade.

Vstopili so orožniki in razgnali mirne ljudi. Nekateri so se prepirali z njimi; orožniki so jih vklenili in odvedli.

Naslednje dni so tihe trume rudarjev zapuščale kraj. Namerili so se v daljne vestfalske revirje. S kmetov, iz bližnje okolice, pa so prihajali v revir novi ljudje v kmetiškem kroju, v škornjih, ki se jih je še držala sveža prst njive. Ti so se zadovoljili s starimi plačami, zadovoljni, da so dobili delo doma, četudi težko in nevarno delo.

* * *

Ko sem bil tajnik nekega mladinsko-varstvenega društva, je nekoč prišla k meni kmetiška žena s svojim sinom, komaj devetletnim fantičkom.

„Vzemite ga za svojega ali pa mi povejte, kam ga naj oddam potepuha. Jaz si ne znam več pomagati. Krade kakor sraka, iz šole so ga zapodili, cele dneve ga ne vidim, — bog vé kje hodi!“

„Koliko otrok imate?“

„Osem!“

„Kaj pa pravi vaš mož?“

„Je v Ameriki. Že tri leta ni nič pisal, nič poslal. Imamo bajto in dve njivi. Na dnino hodim, delam od zore do mraka, da se preživimo. Ker sem malo doma, so otroci takšni, kakor piše župan. Jaz ne vem, kaj bi, — ali naj se utopim ali kakô?“

* * *

Znanec, uradnik, ki so ga zaradi narodne zavednosti prestavili na tuje, mi piše:

„Moje domotožje je vsaki dan bolestnejše. Šele sedaj vem, kako mrzla je tujina. Tukajšne ljudstvo vidi v meni zgolj nadležnega tujca, ki je neabljen sedel za njih mizo; moje otroke celo v šoli nazivajo — pritepence. Časih sí ne morem misliti, da je res, kar se je bilo zgodilo z menoj. Tako se mi zdí, kakor da bi v dolini izruvali drevo in ga presadili na vrh Karavank, dobro vedoč, da tam ne more uspevati. Čutim, da se moja notranjost podira; strašni so trenotki jasne zavesti. — „Tvoja neumna trimoglavost nas je pahnila v nesrečo!“ mi očita žena. In oglasi se skušnjavec: „Postani kukavica, tisoči mislijo in čutijo po tují volji in so srečni na vseh svojih potih!“ — Tako se bom mučil vse svoje življenje; trpel, samotaril in sovražil . . . Ne vem, kako žive zločinci po kaznilnicah; gotovo grebejo po svojih dušah, vprašajoči se, ali so bili njih zločini kategorični imperativ razmer ali porojeni v duševni zmedi. Vprašujem se, kaj je krivo, da sem storil zločin nad svojo družino? Kam hiti moja duša? Bog vé!“

* * *

Vsi hrepene po svoji zemlji, domovina jih magnetično privlačuje k sebi. Največja bolest pregnancev v tujini je domotožje. Vsakega največja skrivna želja je, da bi vsaj umrl doma, med svojimi, počival v domači zemlji, če tudi je revna in nesvobodna.

V tej véliki ljubezni do domače zemlje, v tem hrepenenju po njej, v tem stremljenju, pridobiti si jo in živeti od nje, se zrcali bistvo vsega našega socialnega in duševnega zla.

III.

Slovensko ljudstvo, čeprav je preprosto, dobro vé, da njegovo socialno zlo korenini v nepravični razdelbi zemlje, v njeni zaplembi po tujcih. Naš človek si ne prestando beli glavo, kako bi si pridobil zemljo, kako bi si mogel postaviti lep in snažen dom. On vé, da se brez zemlje težko živi, da je vse, kar ima in od česar živi, od nje. Edino njeni plodovi so pristni in dobri, vse drugo je potvora, zato slabo. Zemlja je edino pravo zdravilo za njih neutešeno hrepenenje po svobodi in nezavisnosti. Sami so iz prsti, v njo se bodo zopet spremenili: — Kako živa je v njih ta véra. Vsa njih beda, trpljenje in prognanstvo izvira iz pomanjkanja zemlje.

Eni uče, da bo tedaj bolje za slovensko ljudstvo, kadar tovarniški dimniki izpodrinejo orača in plug. Drugi mu obetajo socialistično državo, v kateri bodo vsi enako delali in jedli. Tretji mu zagotavljajo, da jim bo lepo posmrtno življenje stotero poplačalo pozemsko trpljenje. Ker je verstvo v človeški naravi, je naravno, da je slovenskemu ljudstvu ta nauk še najbolj zapopadljiv in ljub.

Kaj je socialna demokracija doslej dala slovenskemu ljudstvu?

Prerejala je politične in delavske shode, izdajala je knjige, brošure, časopise. Propovedovala je razredni boj na znotraj, vodila je stavke v omiljenje gmotne bede industrijskega delavstva, učila je, da se morajo podružabiti proizvajalna sredstva, če se hoče odpraviti ljudska beda.

Smotreno socialno reformno delo je nujno, poglavitno pa ni. Poglavitno je, da se osvobodí zapljenjeno zemljo in se jo vrne ljudstvu, ki na njej živi. To je jedro vseh socialnih vprašanj in nadlog slovenskega ljudstva.

Ali je mogoče doseči ta cilj samo s političnimi shodi, z volilnimi agitacijami, z brošurami, z zbiranjem agitačnih fondov? Za to je potrebno, da se slovensko ljudstvo duševno predrami iz hlapčevske ponižnosti in udanosti. Njegovo hrepenenje po zemlji išče zapopadljivo obliko osvobojenja; našlo je prvi cilj bodočega razvoja svojih družabnih idej v — narodni osvoboditvi, v združitvi svojih razmetanih udov in delov. Prvič v vsej svoji zgodovini je prodrlo tako globoko v svojo notranjost, da je našlo svoje žarišče: Enotno voljo, osvoboditi se. To voljō mu čvrsti npravna sila preprostega, majhnega, ponižnega človeka. Ta npravna jakost je njegova hrbtenica.

Dajte organiziranemu delavcu, ki je bil odslej izkoriščan in zatiran, tovarno. Skoro gotovo je, da bo izkoriščal delavce, svoje bivše tovariše, ravno tako kakor jih je prejšnji kapitalistični lastnik. Zakaj?

IV.

„Mojzes ali Darwin?“ — je vprašala socialna demokracija slovensko ljudstvo in se je izrekla za Darvina, proti Mojzesu. S tem čudnim vprašanjem je hotela reči, da je človek zgolj del neprestano se presnovljajoče snovnosti, in da je vseeno, kakšna je njegova duševnost. Na tem snovstvenem naziranju o svetu, se je okreplil nauk grobe goltnosti, da so gmotne pridobitve, dosežene tako ali drugače, najvišji človeški ideal. Kakor živini v hlevu, tako bodi tudi človeku, — ki je zgolj nekoliko razvitejša žival —, siti želodec in polni žep kraj vseh blagrov.

Velika večina preprostega slovenskega ljudstva se je izrekla za Mojzesa in njegovo demokracijo, ki jo pozna iz starega testamta. Mojzes je vodil svoje ljudstvo v obljubljeni dežel. Vživel se je v ljudsko dušo, ki je v egiptovski sužnosti koprnela po osvoboditvi; zato je postal njen slavni vodnik, razlagalec božjih zapovedi.

Tudi slovensko ljudstvo hrepeni po obljubljeni deželi, kjer naj bi vladala svoboda in na preprostih npravnih zakonih temelječa demokracija. Ono razmišlja o vzrokih

svojega hlapčevanja, njegova duša koprni po jasnosti: — Zato se v težkih razmerah vbada tudi s kulturnim delom. Čuti in spoznava, da izvira vse njegovo veliko socialno zlo iz krivice, ki jo je storil nenravni človek svojemu bližnjemu.

Vsi shodi, politični prepiri in lepi govori, — ali so se dotikali poglobljenega vzroka socialnega in političnega zla slovenskega ljudstva? Bavili so se največ s tem, da se veriga nekoliko zrahlja, da ne bo preživo rezala v telo, in le mimogrede tudi s tem, da se to nemoralno stanje hlapčevstva in odvisnosti sploh odstrani. Napoved večjega udejstvovanja industrijskega kapitalizma je napoved še hujše sužnosti. Prorokovana socialistična država je utopistična vse dotlej, dokler je slovenska zemlja zaplenjena, dokler je zgolj dobičkonosna kolonija tujih narodov.

Socialna demokracija je doslej zanesla med slovensko ljudstvo veliko političnega agitatorstva, srčne kulture pa le malo. Groba goltna idejna podlaga je bila tuja duševnemu razpoloženju slovenskega ljudstva, ki je hrepenelo po svoji in svoje zemlje osvoboditvi izpod tujega jarma, ki ga je občutilo nele gmotno, temveč tudi duševno. Socializem, ako ga pojmuje kot nravni boj ljudstva proti kapitalistični sužnosti, mora dati slovenskemu narodu enotno voljo, da se osvobodi vseh spon in okrepi na znotraj in nazven. Napačno uporabljani nauk o razrednem boju med ljudstvom, ki socialno še ni znatno razprteno, pa ta zasluženi narod le slabi v njegovi odpori moči proti zatiranju po kapitalistični nemoralnosti. Razredni boj podjarmljenega, družbeno in politično še slabotnega slovenskega ljudstva, se izraža v prirodnem pravu, — v njegovi božji pravici do vsega, kar je njegovega.

Tu imamo pred seboj dva moralna sistema. Socialna demokracija, temelječa na svojem snovstvenem nazoru o svetu, uči, da je cilj delavskega ljudstva, nadvladati kapitalistični svet s socialno gmotnim in političnim pritiskom, na kar se bodo gmotne dobrine razdelile pravično in po potrebi. Slovensko ljudstvo pa zida svoje udejstvovanje tudi na npravne in kulturne nazore; ono pojmuje socializem tako, da se mora osvoboditi njegova zemlja, da bo gmotno in duševno moglo živeti samostojno, — po svoji veri, po svojih postavah. Svoje socialno zlo pojmuje predvsem moralno: — Vse izvira iz krivice, ki jo dela npravno pokvarjeni človek svojemu bližnjemu, teptajoč prirodno pravo, božje postave, zapovedi demokracije, ki je v čustvu tega vkljenjenega človeka.

V.

Dvajset let sem stal v vrstah socialne demokracije. Duševno sem preživel vse njene nauke, vse njeno hotenje in vplivanje na preproste in izobražene ljudi. Mislim, da sem upravičen, o nji govoriti kritično.

Videl sem ljudi, kako so postajali socialisti. Eni so imeli pred očmi gmotne koristi, ki jih je obetala organizacija, drugi so socializem pojmovali kot npravni odpor proti socialni bedi in družbenemu ponižanju.

Spočetka sem tudi jaz veroval, da onstran gmotne bede čaka vesoljna sreča, duševno zadovoljstvo, iskreno bratstvo na ponižano človeštvo. Ker je bila povod, vsled katerega sem se začel baviti s socializmom, kot z evangelijem družbeno zatiranih, socialna beda, sem slutil, da je tudi njegov cilj popolnoma golten. Ljudi nisem sodil po njih duševnosti in morali, temveč po tem, ali so bedni ali so bogati. Ta nazor mi je znanstveno potrdila filozofska podlaga marksističnega socializma: — Človek je zgolj produkt razmer, presnavljajoča snov mu piše potni list. Njegova duševnost ni soodločilna v družbenem življenju, v katerem se zrcali zgolj boj razredov za gmotne dobrine.

Vedno sem imel občutek, da veje iz tega naziranja mrzla zimska burja. Ali je res vse tako mrzlo, zgolj snovno, ves svet, vse človeštvo? Hotel sem najti resnico;

čital sem učene knjige, misleč, v njih jo najdem. Iz knjig sem se naučil marsikaj, toda tega, česar sem iskal, nisem našel. Vrnil sem se zopet med žive ljudi, v vsakdanje življenje. Pazljivejše sem motril mišljenje, religioznost, čustvovanje, hotenje in hrepenenje preprostega ljudstva; — kakšno duševno toploto, kakšno srčno moč sem našel v njem! V tej preprosti ljudski duševnosti je resnica.

Videl sem, kako duševnost veže ali pa razprtuje ljudi, videl kako vplivajo velike ideje na ljudi, njih mišljenje in čustvovanje; videl sem, kako etični in moralni nazori oblikujejo in kujejo značaje. Opazil sem marsikaj, kar mi je dokazovalo, da je duševnost soodločilna v vseh dejanjih posameznikov in celote.

Tako sem tudi opazil, da so vneti pristaši socialne demokracije zavrgli njene nauke, pa ne samo zavrgli, temveč jim tudi nasprotovali, kakor hitro so si na kak slučajen način gmotno opomogli. Rokodelski pomočnik, ki se je v vrstah socialne demokracije boril proti svojemu mojstru, kateri je omagoval pod pritiskom velekapitalistične produkcije, je zavrgel načelo razrednega boja, ko se je sam osamostojil. Sedaj je stranka njegove vajence nahujkala proti njemu. Majhni ubožni ljudje, razlaščeni od tujcev so se zasovražili med seboj. Zgodilo se je, da so blagajniki združnih organizacij poneverili denar ubožnih združnikov, da so voditelji organizacij zapravili denar svojih delavskih tovarišev na lahkomišelnih načinih. Poznal sem človeka, ki je predsedoval zaupnim pomenkom svojih tovarišev, pa je bil prodan policiji in kapitalistom za smešno malenkost. Videl sem navdušene agitatorje, katerih „prepričanje“ se je naposled razgalilo kot želja po komodnih službah. Dostikrat sem videl človeka, ki se je javno zgražal nad nenravnimi dejanji podjetnikov in oblastnikov; v tistem zatišju pa se je zasmajalo plehko in gnusno demagoštvo.

Videl pa sem tudi poštene, srčne ljudi, ki so naposled omagali sredi koristolovcev, plehkih demagogov in brezbriznikov.

Velikokrat sem premišljeval o vzrokih takih pojavov. Kako se pri nas razlaga socializem, njegov cilj, njegovo poslanstvo? O njem se govori kot o svetem Miklavžu, ki nekoč prinese trpečemu delavskemu ljudstvu same gmotne blagore. Zato takšni površni in goltni oznanjevalci in verniki npravno propadejo in odpadejo, kakor hitro se jim kje drugje pokaže večji gmotni dobiček. Socialna demokracija te goltnosti ni bicala; vedela je, da ji deterministični gospodarski razvoj privaja vedno nove, sveže ljudi. Vzgjajala je goltno misleče socialiste, ne pa tudi čustvene demokrate. Velika večina teh preprostih socialistov ni zapopadla, da je socializem nemogoč, utopističen, ako nima opore v srčni in npravni kulturi človeštva. Neizbežni predpogoj socialističnega mišljenja je demokratično čustvo. Demokracija ni samo snovni zakon, temveč je predvsem kulturno čustvo, je npravna zapoved duševnega življenja sodobnega človeka. Zato je danes v vrstah socialne demokracije prav tako malo strpnosti in npravne jakosti, kot v vseh drugih političnih strankah, ki žive od demagoštva in neodkritosrčnosti proti ljudstvu.

Kulturnega dela je bilo veliko premalo. Ponovimo: socializem je organiziran boj proti gmotni bedi ljudstva v občih. Demokracija pa ima svoj studenec v človekovi duševnosti, ki zoblikuje in vzgoji značaj v strpnosti in npravnosti. Zato je demokratično čustvo važnejše kot zgolj snovno zamišljeni socialistični nauk.

Dejal sem uvodoma, da moramo svojo osvoboditev iz socialnega zla, vsled katerega trpimo, najprej duševno preživeti. Dvigniti moramo svojo srčno kulturo!

Nekaj manjka vsem tem, po samih gmotnih dobrinah goltnim, zato k nasilstvom nagnjenim reformatorjem in revolucionarjem. Kje je tisti studenec, iz katerega bi zajemali vedno nove moči za svoje npravno, etično jakost in silo?

VI.

Mislím, da jim manjka religije, — verstva v obče.

Henry George, slavni Amerikanec, piše: Socijalne reforme se ne bodo izvedle z vstajami in s streljanjem, z vpitjem in z denuncijacijami, z ustanavljanjem strank in z revolucijo, temveč z duševnim preporodom in idejnim napredkom.

Mazzini, slavni Italijan, pravi: Velike socijalne reforme so vedno bile in bodo vedno posledica vélikih verskih pokretov.

Lev Nikolajevič Tolstoj uči: Ako imaš stotine in tisoče oralov zemljišča, ako trguješ z zemljo in imaš od tega dobiček ter vsled zatiranja ljudstva živiš v razkošnosti, potem pa v odborih in na shodih govoriš o potrebi, da se zboljša življenje poljedelca, ni to samo neprijetno, temveč odvratno in grdo, prav tako s stališča zdravega ljudskega razuma kot onega časti in krščanstva.

Slovensko ljudstvo je doslej zidalo svojo duševno kulturo na etične in moralne nauke idejnega krščanstva. Ne pohlep po gmotnih dobrinah, ne goltna želja po nasilni nadvladi nad drugimi, temveč njegova živa vera, da ima prirodno, božjo pravico do življenja in do zemlje, na kateri živi, in jo obdeluje, mu je dajala tisto silno pravno moč, s katero si je ohranilo življenje. Vse njegovo hotenje in stremljenje, ves njegov odpor in polet je odraz njegove religiozne duševnosti. Slovenski narod vé, da se more rešiti socijalnega zla kapitalistične dobe le z duševno zmago, z etičnim in moralnim preporodom.

Slovenski narod je delavsko ljudstvo. Svojo zemljo obdeluje z ljubeznijo, ker iz nje srka vse, kar ima. Ta zavest krepča njegovo odporno silo. Pregnano, brez velike domovine, se potika slovensko delavsko ljudstvo po daljnem svetu; vodé in plavže pa plenijo bogati tujci. V čem je njegova socijalna in narodna ideja? V njegovi ljubezni do domače zemlje, v njegovi veri, da ima božjo pravico do zemlje, življenja in solnca na zemlji, v njegovi zavesti, da trpi, ker mu je nenravni, brezverni človek storil krivico — v vsem tem se izraža bistvo njegovega socijalnega in kulturnega problema.

Na ta svoj socijalni žrtvenik polaga vse, kar ima najboljšega, kakor so že v 16. stoletju položili nanj svojo glavo Matija Gubec in njegovi. Osvobodite zemljo! — dolga stoletja se že vleče ta koprneči vzdih po naših pisanih dolinah, po naših zelenih gorah. V tem vzdihu je jedro njegovega socijalnega zla, v njem je izraženo njegovo hotenje in mišljenje tudi v teh dneh. In če ta majhni narod ni imel še nikoli zavedne skupne volje, danes jo ima; iz njegove zaplenjene in oplenjene zemlje je prišel dih njegovega narodnega in socijalnega hotenja.

Osvobodite zemljo in rod!

Tega agitatorji, tajniki, nastavljenici stranke niso zapopadli, ker niso poznali ideje slovenskega naroda, ker so prezirali njegov kulturni boj. Postavljali so mu za vzor vélike, svobodne narode, med katere je velekapitalizem raztresel svojo pravno propalost in jih družbeno presekala na dvoje. Kličejo narod, naj sledi tem vzorom na njih katastrofalni poti. Ne vidijo, da je ta narod vsestransko zasuznjen in podjarmljen, in da je prvo, da se ga osvobodi in osamosvoji.

Vsak narod bojuje svoj socijalni boj po svojem načinu, kakor sam vé, da je prav in najbolje. Ko je preprosti Martin Krpan prišel na Dunaj, da se bojuje z velikom Brdavsom, je spoznal, da se s tujim orožjem ne more bojevati. Sam si je skoval orožje, z njim je tudi zmagal. Tudi mali David je odklonil tujo bojno opremo, ko se je pripravljaj na boj z Goljatom, videč, da je zanj pretežka in prenarodna. Tuja oprema je neprikladna, bolj ovira zmago nego pospešuje.

Nesmiselno je tudi pričakovati, da se bodo tuja ljudstva borila za našo svobodo, našo véro, naše postave, ki jih ne poznajo, ker so jim etična in moralna načela, na katerih slone, več ali manj tuja.

Iz sodobne bede in iz krvi prerojeni slovenski narod hrepeni po osvoboditvi. Tega hrepenenja ne morejo razložiti učene knjige, niti globoko vmišljene besede tujcev, ki ne občutijo njegovega suženjstva, ker ga ne morejo. To razlago bomo našli le v ljudstvu samem, v njegovem mišljenju, v njegovi religiji, v njegovem čustvovanju, skratka v njegovi narodni duši.

Ali se je torej čuditi duševnemu siromaštvu tistih političnih agitatorjev, ki nočejo poznati vélike duševnosti slovenskega ljudstva, ker so nositelji tujih idej in vzorov in besedi?

Kdor sam nima ljudstvu sorodne npravne sile v sebi, kdor prezira njegova čustva, njegovo duševnost v obče, in misli samo na to, kako bi nasitil svojo razbrzdano goltnost; kdor išče zgolj svojo osebno korist med njim, ta se bo prej ali slej razgalil kot plena željni tujec, plehek demagog.

* * *

Mislim poleg tega tudi, da je sedanja doba ugodna, kot ni bila še nobena v zgodovini, da slovensko ljudstvo doseže in izvrši svojo narodno in socialno osvoboditev. Volja je v njem, hotenje je v njem. Če sedaj doseže svojo osvoboditev, se bo izognilo mnogim grozotam kapitalistične nemoralnosti vsaj na znotraj, na kar mu bo omogočeno kot miroljubnemu elementu, nadaljevati svoje v etičnih in moralnih naukih lastne in tuje duševnosti in kulture poglobljeno in okrepčano zgodovinsko poslanstvo.

Peter Jug:

Misli.

I.

Revolucija in evolucija. Revolucija je vihar, ki čisti ozračje, odstranjuje ovire in povzroča, da prihaja to, kar je bilo v mislih že davno ustvarjeno, a vsled ovir ni moglo prodreti, na mah do veljave. Ona more potemtakem le tedaj blagodejno vplivati, ako so cilji, za kojimi stremi, že zamišljeni. Zato je velikega pomena, da ustvarjamo socialistično družbo polagoma, če ne drugače, pa v mislih in v šolanju vodilnih moči. Slednje je evolucija. Oboje je potrebno in se izpopolnjuje med seboj, — tako evolucija, kakor revolucija.

II.

Napredek in voditelj. Ves napredek na polju duševne in materijalne kulture je odvisen v prvi vrsti od tega, ali se morejo dvigati mase lahko in brzo na višine, ki so jih dosegli vodilni posamezniki. Sredstvi, ki to omogočati, sta dve: eno se imenuje zaupanje, drugo pa sila. Zaupanje je duša demokracije. Voditelj je potreben tukaj in tam. Vzemi človeštvu voditelja in poskusi ga tako izšolati, da ga ne bo rabilo, in občutil boš, da si začel zidati na podlagi, ki je morda že stoletja za nami. Zakaj dolga stoletja žive istočasno med nami.

III.

Demokratičen voditelj. Tudi demokracija ne more biti brez voditeljev. Vsako vodstvo je delo zase in zahteva posebnih zmožnosti. A tudi truda in časa. Zato

morajo veljati za vsako, tudi za demokratično organizacijo, ako naj bo zidana na kamen, besede: — Služabniki naj žive od oltarja, ki mu služijo. — To je treba brez-pogojno priznati in učiti, in najsi je treba v današnjih časih, ko demagoštvo bujno cvete, tudi poguma zato. Kdor ljudstvo res ljubi, se ne sme nikoli posluževati v agitacijske namene naukov, ki ta načela zanikujejo. Zakaj s tem se izpodkopuje ljudsko moč v njenem jedru. Tako more ravnati le kratkovidnež ali sovražnik. Naša agitacija naj bodo dela, ki jih narekuje ljubezen. Tako so zidali veliki stavbeniki demokracije. Dejanja so in ne besede, ki ustvarjajo vero in zaupanje, skalo, na kojoj zida demokratičen organizator.

IV.

Popularni žurnalisti. Človeku je, kot da bi ga razžalil kdo v dno duše, ako čita, kako nekateri pišejo, kadar hočejo biti popularni. Tako se govori s Krjavljem, strašilom brez razuma in duše. A tisti, ki tako pišejo se silno motijo, ako smatrajo Krjavlja za tip našega človeka. Zunanost našega človeka je včasih morda res Krjavljeva, a za njo bo našel človek, ki zna prodreti preko postranskih stvari do bistva, tudi srce in razum. Znabiti celo več srca in razuma, kakor ga ima popularni pisar.

Domneve o ruski revoluciji.

O ruski revoluciji si danes še ne moremo napraviti jasne slike. Zadnji ruski časopisi so prišli k nam meseca oktobra 1917. Od tedaj se dogodki tam strmoglavljajo; iz nejasnih in potvorjenih poročil, ki jih s posredstvom nevtralnih dežel dobivamo iz ogromne zemlje, na kateri živi ruski narod, pa si ni mogoče ustvariti nobene trdne sodbe; naš pogled v gibalno revolucije je zastrt. Kljub temu nam je temeljna črta ruske revolucije precej znana. Poglavitno gre za zemljo. Veleposestva naj se razdele, zemlja vrne bednemu mužiku. V kakšni gospodarski in pravni obliki, nam ni še prav jasno. Morda v obliki občinske zadruga, ruskega „Mira“. Sanje Leva Tolstega se uresničujejo. Krivična razdelba zemlje je bila za Rusijo največji socialni greh.

V tem pogledu je ruska revolucija slična francoski koncem osemnajstega stoletja. Tudi tedaj je šlo za zemljo, za razlastitev veleposestev, za odpravo fevdalnih bremen, za osvoboditev lačnega in ponižanega kmetiškega ljudstva. Revolucionarno gibanje, ki se je pozivalo na svobodo, je bilo krušno gibanje. Kruha je manjkalo, ker je bila zemlja porazdeljena med privilegirane stanovce, ki je sami niso obdelovali. Poljedelec je kljub svojim pridnim in dela željnim rokam ostal lačen in lačno je bilo tudi prebivalstvo v mestih. Tako opažamo tudi danes na Ruskem, da vodi gospodarsko revolucijo vas, mužik, ki si je vzel veleposestniško zemljo sam; niti počakal ni, da bi to pravico izrekla kaka narodna oblast, na priliko parlament. Nespartmetno bi bilo misliti, da je ruski mužik komunist, ki hoče svojo zemljo odstopiti skupnosti; obratno, on hoče svojo zemljiško posest razširiti, jo podvreči svojemu delu in gospodarstvu, in tako zboljšati svoj socialni položaj. Če si pa mužiki osvajajo veleposestniško zemljo, si ruski mestni proletarijat, ki ni nikoli poznal smotrene delavske organizacije v zapadno-evropskem smislu, pomaga s tem, da enostavno in samovoljno „razlastuje“, kar rabi v vsakdanjem življenju, in zahteva vedno večje mezde. Na ta način si prisvaja dobiček („nadvrednost“) industrijskega podjetništva. Ta mestni proletarijat je obenem voditelj politične revolucije, poslužujoč se orožja razpada-

joče armade nekdanje carske avtokracije. Predstavniki te politične revolucije so danes ekstremni revolucionarji, boljševiki, načelni nasprotniki takozvanega „znanstvenega“ socializma, na katerem idejno slone socialno demokratične stranke zapadne in srednje Evrope. Za njih je smotreno organizatorično delo — ničevno; njim revolucija ni sredstvo, temveč namen. Iz tega vidika si je tudi mogoče razlagati nasprotje med rusko in francosko revolucijo nazven, v zunanjih zadevah dežele. Francoska revolucija se je mnogo let bojevala proti svojim reakcionarnim zunanjim sovražnikom, ki so hoteli uničiti pridobitve revolucije, proti Angležem, Prusom, Avstrijcem, Sardincem. Ruski politični revolucionarji se niso bojevali; celo sami so razbili domačo armado in podpisali mirovno pogodbo, ki jim je bila predložena. Vsa reelna in idejna notranja gibala tega brezprimerne početja nam še niso znana. Morda je tudi tu zmagalo dosledno nihilistično načelo: — ničevno!

Zadovoljiti se moramo z opisi posameznikov, o katerih pričakujemo, da vsaj deloma poznajo ruske razmere. Iz teh fragmentarnih podatkov si pač ne moremo ustvariti objektivnega pregleda o tako velikih in globoko segajočih dogodkih, kakor se prehitujejo v današnji premagani Rusiji. Vendar nam nudijo podlago za verjetne domneve. Ruski socialist Lazar Abramson nam slika sedanjo rusko revolucijo zelo plastično.¹⁾ Za njegova izvajanja, ki tu slede, pa seveda ne moremo prevzeti nobene odgovornosti; podamo jih zgolj kot publicistični informatorji. On piše:

„Ne zgolj časa, manjka mi predvsem dušnega miru, da bi mogel natančneje poročati o položaju v Rusiji. Zakaj to, kar se sedaj tam godi, ne meji le na anarhijo — to je anarhija sama. In le s krvavečim srcem poprijemam pero, ustrezajoč Vaši želji, da v kratkih besedah naslikam razmere v moji domovini. Razpoložljiva snov je skrajno majhna in ne zadošča za objektivno poročilo. Toda tisoč epizod, ki so prodrle do mojih useš, zadostujejo, da pretresejo vsakega ruskega socialista.

V deželi divja meščanska vojna. Pridobitve revolucije so se popačile. Bratje se oborožujejo, da ubijajo brate. Požig, rop in umor so vsakdanji pojavi. Mogočni moloh potuje po veliki deželi in zahteva človeških žrtev. Človeško življenje se ne spoštuje več kakor sveta dobrina.

Včerašnja avtoriteta je pohojena in zgolj ti z napačnimi imeni nastopajoči, s tujim perjem ozaljšani uzorpatorji in pustolovci prihajajo do veljave. V človeku se je zbudila zver in poskuša, da si podvrže vse. Ponosno se vede s cinično odkritostjo nastopajoča strahopetnost.

Gospodarsko življenje kaže brezupno sliko. Med tem, ko se je z navdušenostjo pozdravilo odverženje in se je pričakovalo od osvobojenih moči k novemu življenju budečega se kolosa, novega razmaha, se mora zabeležiti sramotno dejstvo, da je delozmožnost ruske industrije po revoluciji globoko padla. Rusko časopisje govori enostavno o polomu industrije.

Padanje valute in poslabšanje prevozne možnosti so otežkočili dovoz strojev iz tujine, ki bi utegnili povišati produkcijo. Domače strojne tovarne niso mogle na nikakršen način pokriti potreb vsled pomankanja kuriva in kovin, prevoznih težkoč in pojemajoče intenzivnosti dela. Kakšni udarci za industrijo so bile v teh razmerah brezkončne stavke, je jasno. Intelektualno malo razvite, na prisilne odredbe navajane delavske množice, je sedaj omamila nova, težko pričakovana, s težkimi žrtvami priborjena svoboda; postale so delomržne in v svojih zahtevah brezmerne. Brez pojma o

¹⁾ Süddeutsche Monatshefte, 4. števil., 1918.

tem, kaj je gospodarsko opravičeno in socialno pravično, breznačrtno, brez skupnih posvetov, pogostoma z najtežjimi grožnjami in izgredi, si izsiljuje delavstvo povisek mezd od 200 do 500 odstotkov in znižanje delovnega časa od 12 — 10 ur na 8 — 6 in še manj ur. Položaj industrijskih podjetij postaja skrajno kritičen. V neskončno višino naraščajoče mezde, spričo zmanjšane delovne dobe in intenzivnosti dela, bodo uničile ne zgolj podjetniški dobiček, temveč tudi v podjetja naloženi kapital v kratkem času. Iz nekega približnega proračuna lista „Novoje Vremja“, z dne 27. junija 1917., je razvideti, da bi za popolno zadostitev delavskih želj vse industrije v državi bilo potrebnih za mezde 9 in pol milijard rubljev — nasproti narodnim dohodkom, cenjenih na 15 milijard, torej dve tretjini. Pri tem pa je pomisliti, da znaša število delavstva približno 5% prebivalstva. Dodam naj, da znaša po izjavi znanega moskovskega industrijalca Rjabušinskega, na moskovski državni konferenci, vloženi kapital vse ruske industrije le 5 milijard rubljev. Da ta račun ni grobo pretiran ali celo potvorjen od delavstvu sovražnega lista „Novoje Vremja“, dokazuje raziskovanje socialističnega lista „Djenj“ z dne 1. julija 1917., o južno ruski železarski in plavžarski industriji. 18 podjetij, ki so izkazala 195 milijonov rubljev akcijskega kapitala, so pri skupnem dobičku 75 milijonov rubljev že izdala delavcem na mezdnih dokladah 64 milijonov rubljev, ko so bile stavljene nove zahteve, vsled katerih bi se te doklade povišale še za 240 milijonov rubljev na leto. Tekom enega leta bi bil toraj ves vloženi kapital predan delavstvu in od njega dobesedno porabljen.

Te razmere so dale mnogim kapitalistom iz tujine povod za skrajno zdržnost in so dovedle do tega, da so se ustavili mnogi obrati. Od ministrstva za trgovino in industrijo izdana statistika navaja sledeče številke o ustavljenih obratih in v njih zaposlenih delavcih:

Mesec	Število ustavljenih industrijskih obratov	Število v njih zaposlenih delavcev
Marc	74	6.644
April	55	2.816
Maj	108	8.701
Junij	125	38.755
Julij	206	47.754

skupno toraj od marca do julija 1917 — 568 obratov s približno 104.400 delavci (po prof. J. M. Goldsteinu, Ruskoje Slovo, z dne 19. oktobra). Važnejša od absolutnih števil pa je razvojna tendenca in prof. Goldstein računa sredi oktobra 1917 s 1000 ustavljenimi podjetji in 3 do 400.000 brezposelnimi delavci.

Pri tem pa se je znižalo število delavstva v mnogih še poslujočih obratih, ki so morali omejiti svoje delo vsled pomanjkanja premoga, nafte, kovin, bombaža in drugih sirovin ali polizdelkov. Kajti stavke v eni industrijski stroki imajo usodne posledice tudi za ostale, ki niso prizadete naravnost od njih. Tako je moralo ustaviti obrat veliko plavžev ob Donu vsled pomanjkanja premoga in mnogo drugih kovinskih podjetij znižati svojo produkcijo na polovico (Torgovo-Promišljenaja Gazeta, uradno glasilo ministrstev za javna dela, trgovino in industrijo, z dne 6. oktobra 1917). Kakšen učinek mora imeti takšno dejstvo na vso kovinsko industrijo, ni treba šele razjasnjevati.

Vidi se, kako zmanjšana produkcija premoga posredno in neposredno zadene vso industrijo dežele. Pri tem pa je pomisliti, da ta padec ni posledica pomanjkanja delavskih moči, temveč padca delovne intenzivnosti. Tako se je v štirih mesecih, od marca do junija 1917, pri znatnem zvišanju števila delavcev, v primeru s prejšnjim letom, dvignilo iz zemlje le 525 milijonov pudov premoga proti 550 milijonom v istem času v letu 1916. V omenjenih štirih mesecih leta 1916. je dvignil vsak delavec 620 pudov premoga iz zemlje, v istih mesecih leta 1917. pa le 468 pudov, toraj 25% manj (Ruskoje Slovo z dne 19. oktobra). Za julij so ugotovile „Birževija Vjedomosti“ z dne 11. avgusta padec produkcije za 30% proti mesecu juliju 1916. Pozneje je menda postalo še slabše. Podobno stoji s pridobivanjem nafte in sirovega železa. Nekdanji ministrski pomočnik Kutter govori o popolnem propadu narodne industrije in ceni padec produkcije od 30 do 40% za vso Rusijo, za petrograjske naprave pa od 60 do 70%. Te razmere morajo izzvati velikansko brezposelnost, ki jo bo silno povečala že deloma izvedena demobilizacija.

Nadaljna težka posledica neznanskih poviškov plač je revolucija v cenah, ki ne ogroža le vrednosti visokih plač, temveč tudi dalekosežno razdirajoče vpliva na vse gospodarsko življenje.

V boljše umevanje resnične duševne razdrmanosti gotovega dela ruskega delavstva naj navedem po drju. Jenny-ju (Technik und Wirtschaft) omenjenem dogodku, ki je bil 15. julija opisan v „Novoje Vremja“. V mestu Zaricin ob Volgi je neka svojevoljna prisilna združba 3500 težakov v pristanišču in na železnici, ne izvzemši žensk in poldoraslih fantičkov, določila dnevno plačo na 13 rubljev (približno 42 kron) za osemurno „navzočnost“, pri čemer je v teh osmih urah zapopaden triurni opoldanski odmor in v vsaki uri 15 minut za „oddih“. To znaša toraj 42 kron za čisti delovni čas $3\frac{3}{4}$ ur ali približno 10 K 50 v za eno uro, proti preje običajni dnevni plači približno od 3 do 6 kron.

Vse upoštevajoč, se mora konstatirati popolni razpad političnega, socialnega in gospodarskega življenja. Že mesece svare razumni elementi skoro vseh socialističnih smeri pred neodvratno prihajajočim polomom, vendar ne najdejo posluha. Stoletja je težil vedno naraščajoči pritisk na mučeniškem ljudstvu, in tekom časa nakopičena, z enim udarcem osvobojena energija, ni imela časa se pretvoriti v koristno delo; sedaj preti, razbiti vse. Simson je izgubil svoj vid in more svojo, zopet vrneno mu moč porabiti le tako, da skupaj s svojimi mučilci pokoplje tudi svoje lastno življenje pod razvalinami. Po zmotnih potih je bila vodena ljudska duša, ki se sedaj maščuje, ko reka ljudske jeze zaničuje vsako vodstvo in vse preplavlja. Najboljši sinovi naroda, junaki revolucije, so storili vse, da dobi divje gibanje smer, toda bili so brez moči. Samo ena skupina lahko triumfira v ponosni zavesti, da je pripomogla k propadu dežele — mala, toda sedaj mogočna skupina boljševikov. Seveda bi bilo napačno zgolj njo delati odgovorno za vse, kar se je bilo zgodilo, zakaj ona ni izzvala elementarnega gibanja z lastno močjo ali pa ga obvladovala. Zunanji blesk, kakor tudi notranja slabost boljševikov izhaja od tod, da niso voditelji množice, temveč da se ji prilagodujejo. Gotovo ne gre tajiti, da so boljševiki izdali prevratne odredbe o predaji celotne zemljiške posesti kmetom (poljedelskim delavcem), o postavitvi celotne tovarniške in rudniške industrije pod kontrolo delavstva, o odpravi stanov itd. „Vsi temeljni preobrti pa bodo po naziranju ruskega socialističnega časopisja vseh smeri za sedaj ostali na papirju. Ostati morajo brez učinka, ker je vsa dežela oropana vseh elementov, ki bi utegnili in mogli izvršiti velikansko organizacijsko delo. V tistem delu novih ukrepov, ki bo uresničen, ne bo učinil nič novega . . . Dežela, ki je bila ravnokar

razlaščena, se že več mesecev ne nahaja v posesti lastnikov, kajti kmetiški odbori prej kakor slej izvršujejo vso oblast na deželi. V tem, kar bi bilo izvršljivo, ne ustvarjajo boljševiki nobenih novih razmer, in v tem, kar bi radi ustvarili novega, so še bolj brez moči kot prejšnje revolucionarne vlade“ (A. Grigorjanc v „Münchener Post“, z dne 15. in 16. decembra). Da ne izgube vpliva na množico, ne preostaja boljševikom nič drugega, kot enostavno vse, kar se zgodi, sankcionirati in „utemeljiti“. Zakaj vsako gibanje rabi svojo filozofijo in celo najbolj divji stvor mora imeti glavo na ramenih. Tako je nastala ideologija anarhističnega gibanja. Meščansko vojno so dvignili v socialni sistem, ker vodi v socialno revolucijo. Nasilje se slavi kot revolucijsko dejanje, samovoljna prisvojitve je posvečena kot „razlastitev“.

Če je vse to kritika boljševikov, bi rad navedel vsaj majhen del tega, kar bo navajala zgodovina med obtožbami. Politično življenje, časopisje, je podvezano. Mestne uprave Petrograda, Moskve in drugih mest, izvoljene na podlagi najsvobodnejše volilne pravice, po veliki večini sestojče iz socialistov, so razpuščene. Volitve v konstituanto so se izvršile v znamenju najhujšega političnega zatiranja. Generalni odbor za volitve je bil zaprt, imuniteta poslancev odpravljena, postavodajni zbor postavljen pod nadzorstvo male boljševiške skupine, zabranjeno mu je bilo, zbrati se. Kropotkin (ruski revolucionarni pisatelj, avtor „Francoske revolucije“), Plehanov (vodja ruske marksistične socialno-demokratske stranke), Korolenko, Brežko-Brežkovskaja, Fignerjeva in Sasuličeva se označujejo za sovražnike ljudstva in revolucije.

Ako pravi Trockij o nezakonitih ukrepih boljševiške vlade, da sicer niso v skladu z ustavnimi načeli, da pa ima revolucija svoje posebne postave, ponavlja samo to, kar so trdili služabniki carja tako pogosto o „posebnih postavah“ carizma, v nasprotju s splošno veljavnimi postavami pravnih držav. Spomnimo se samo na Kokovceva izrek v dumi, ki je rešil vsako primero Rusije z ustavnimi deželami s pripombo: „Mi, hvala Bogu, nimamo nobenega parlamenta!“

Sicer pa boljševiška taktika nikakor ni nova. Bili so vedno načelni nasprotniki strokovnega in združniškega gibanja, parlamentarnega udejstvovanja in vsakega drugega pozitivnega dela. Da bodo svoje razdiralno delo, ki je za časa carja bilo poglavitno delo revolucionarja, nadaljevali tudi po revoluciji, tega se seveda ni pričakovalo. Sedaj se ne kažejo več kot fanatiki visokega ideala, temveč kot poklicni fanatiki. Njih radikalizem je izgubil vsak smisel in se je moral popačiti. Njih brezobzirna „konsekvenca“ je posledica trivijalnega preprosteža, ki v svoji omejenosti in siromaščini računa le z najbolj primitivnimi zakoni in obikami. Ta preprostost pa je tudi najkrajša pot z najvišje višine v najgloblji prepad.

Ako je Kerenjskij rekel, da zanj ni niti domovine brez svobode, niti svobode brez domovine, je izrekel stavek, ki je za vsakega revolucionarja samoobsebi umljiv. Boljševiška brezglavost pa vidi v tem nasprotje, nagnjenje h kompromisom. Boljševik misli, da se bo z boljšim uspehom mogel boriti za svobodo, ako se odreče domovini. S tem pa doseže enak uspeh kakor zdravnik, ki hoče uspešnejše izvesti kirurško operacijo, pa se posluži sredstev, ki bolniku oslabe srce in povzročijo smrt. In brezploden bo boj boljševikov za svobodo, kakor pesnitev pesnika, ki je izgubil stik z ljudstvom, in o kojem je dejal Puškin, da je njegova pesem prosta kakor veter, toda tudi brezplodna kakor veter.“

Pregled.

Narodnostni problemi.

O samoodločbi in njenih načelih. Znana Wilsonova poslanica, ki je bila zamišljena kot načelna podlaga za sporazumni mir med narodi, je presenetila v srednji Evropi speče državljane vsled svojih predrzno zamišljenih idej o samoodločbi narodov na znotraj in nazven. Srednje evropska javnost — v kolikor se sme oglašati — pa je bila presenečena tudi vsled tega, ker je videla v besedah in dialektiki sedanjega predsednika Združenih držav Severne Amerike zgolj utopistično teoretiziranje o visečih spornih problemih naše dobe. Razne resolucije in razni programi, na katere se sklicujejo vsakovrstne stranke v srednji Evropi, reakcionarne in napredno demokratične, so v primeru z Wilsonovo poslanico več ali manj nemožato in neodkritosrčno jecljanje. Celo nemški oficijelni socialisti se še niso mogli povzpeti do tiste idejne višine, s katere je izpregovoril demokratični državnik velike Amerike. Narodnostni program nemško-avstrijske socialne demokracije, kakor si ga je zamislil veleavstrijec dr. K. Renner, je spričo jasnih Wilsonovih načel, precej nemožata in v bistvu nedemokratična platforma za bodoči sporazum avstrijskih narodov. Nejasna in neodkritosrčna je tudi tozadevna resolucija, ki jo je sprejel X. strankin zbor jugoslovanske socialne demokracije; ta resolucija je sad kompromisa med starimi, prvotnimi idejami revolucijonarne demokracije in Rennerjevim vzorcem, ki ima to veliko napako, da nasprotuje demokratičnim osvobodilnim tendencam avstrijskih Slovanov.

Sedaj je opazati, da se tudi v srednji Evropi vedno očitnejše uveljavlja misel, da

se bo morala razprta Evropa, ako bo hotela doseči stalni mir, preosnovati po načelih in idejah, ki jih je poudarjal Wilson. Te ideje namreč niso nikakšen izum sedanjega predsednika Združenih držav Amerike, temveč so že zelo stare. Wilson, zgodovinar po poklicu, jih je bil našel v zgodovini svoje domovine, ko se je osvobodila angleškega gospodstva. Konstituenta Združenih držav v Ameriki je v Filadelfiji dne 4. julija 1776. leta podala svetu nastopno izjavo o svoji neodvisnosti:

„Ako potek človeške zgodovine kak narod prisili, da pretrga politične vezi, ki so ga združevale s kakšnim drugim narodom in zavzame med svetovnimi silami svoj poseben prostor in enako stopnjo, do česar ima pravico po nravnih in božjih postavah, potem mu spoštljivost mnenja človeškega rodu narekuje, da pred svetom razloži in pojasni vzroke, ki so ga prisilili k ločitvi.

„Sledeče resnice smatramo za neoporečne in očitne: Vsi ljudje so enako ustvarjeni; stvarnik jim je dal gotove neločljive pravice; prve med njimi so življenje, svoboda, iskanje sreče; da se užitek teh pravic zavaruje, so ljudje med seboj vzpostavili vlade, katerih opravičena avtoriteta izvira iz soglašanja vladanih; vsakokrat, kadar postane vladna oblika, bodi kakršnakoli, kvarna namenom, zaradi katerih je bila vzpostavljena, ima ljudstvo pravico, da jo izpremeni ali odpravi, uvede novo vladno na takšnih načelih, in svoje oblasti organizira v takšni obliki, ki se mu zde najbolj primerna, da mu pridobne varnost in srečo.“

Na načelih te politične deklaracije, s katero so izrekle Združene države ameriške

svojo popolno neodvisnost, sloni tudi znana Wilsonova poslanica evropskim narodom iz 1917. leta. Izjava iz 1776. leta je služila kot vzorec že francoski narodni skupščini 1789. leta, ko so se razglasile človeške pravice.

Ako se tej politični izjavi priključi še neproglašeno načelo, da ima vsak narod skupno lastninsko pravico do zemlje, na kateri živi, je nakratko povedano vse, kar leži na sreču proletarskim Jugoslovanom v naših dneh.

Abditus.

Samoodredjenje naroda in Magjari.

Napisao Jugoslaven iz Ugarske. Naklada „Juga“ v Zagrebu. Cena 1 K 60 v. — 40 stranična brošura nosi znake današnje tiskovne svobode, razcefran tekst, bele lise. Poljudno in nazorno pokazuje današnjo ogrsko državo; njene razvojne smeri, ki jim je ideja — laž, hotenje — nasilstvo in krivica; izgleda, ki jih ima na njenem teritoriju ideja narodne samoodločbe in demokracije. Današnja ogrska država je plod dualizma avstro-ogrške monarhije; dogovora med nemško buržvazijo in ogrskim plemstvom, ki sta si l. 1867. razdelila nadvlado nad narodi v tej monarhiji. Danes jo vlada npravno propadla oligarhija — plemstvo — s pomočjo židovstva. In ni je menda v Evropi države, izvzemši Turčije, ki bi bila manj demokratična kot je današnja Ogrska, nekdanj up in nada demokratične revolucije. Madžari žive od supremacije nad drugimi številnejšimi narodi v njihovi državi, s pomočjo nasilja državne oblasti in moči. Njih cilj je, iz Slovanov, Romanov in Germanov, ki žive na ozemlju ogrske države, ustvariti „Magyar nemzet“ — ogrski narod, od Karpatov do Adrije, ki bi končno veljavno odločeval o usodi vse Avstro-Ogrske.

Madžari cenijo sebe zelo visoko, njih domišljavost je že patalogična, prištevajo se med kulturne voditelje svetá. Na njih univerzah, ki naj bi bile središče in žarišče resne znanosti, se slišijo takele razlage: „Madžarski narod ima med vsemi narodi na svetu najslavnejšo zgodovino. Z njo se ne more primerjati nobena druga. Ne ena! Zakaj, kdo je dal Evropi kulturo? Grško — rimski svet!

Kje pa jo je dobil ta? Posredovali so mu jo Feničani iz Babilonije. Toda, gospoda moja, kje so Babilonci dobili svojo kulturo? Od Sumirov, ki so naši pradedi, toraj od Madžarov!“

S kulturo opravičujejo Madžari svojo nadvlado nad drugimi narodi, podvrženimi njih državnih oblasti. Njihova supremacija na Ogrskem stremi nazven po vladi nad avstrijskimi narodi, ki so medsebojno, vsled domače nemške nadvlade, narodnostno razprti. — Dogodki zadnjih let so nam nedvoumno dokazali, da je volja vladajoče oligarhije na Ogrskem odločilna pri vseh važnih dogodkih avstro-ogrške monarhije. Spomnimo se samo na ulogo grofa Tisze ob izbruhu sedanje svetovne vojne. Mali madžarski narod, avtokratično vladan od maloštevilnih plemiških rodbin, se je z državnimi nasilstvi, zvižajami in krivicami, povzpел do gospodarja dobršnega kosa centralne Evrope.

Vse to se ne vjema z načeli moderne demokracije. In vendar jim tudi Ogrri ne morejo zapreti svojih vrat, ne morejo se obdati s kitajskim obzidjem. Kakor vse drugo, hočejo tudi demokracijo potvoriti, vpreči jo v voz svoje laži. Volilna pravica za ogrski državni zbor je zasmeh demokratičnemu čustvu naše dobe. Že dolgo vrsto let se pripravljajo Madžari, da izvedejo volilno reformo; ugibajo in premišlujejo, kako bi mogli najizdatnejše izdati demokratična načela. Sedanji ogrski ministrski predsednik Wekerle je že peti, ki je prevzel vlado z nalogo, da izvede demokratično volilno reformo. Imajo tak načrt, ki bi brezuspešil učinke razširjene volilne pravice, potlačil nemadžarske narode na Ogrskem tudi v novi dobi, ki prenavlja in pomladuje stari svet. Njih poglavitni cilj je, da se narodno povsem osamosvoje; zato pritiskajo zlasti na to, da bi dosegli svojo narodno armado. Dunaj se jim časih upre, in kadar ni drugega izhoda, zahteva od njih demokratično volilno reformo. To vedno ustraši samopašno oligarhijo; začasno opusti svoje zahteve in počaka ugodnejšega trenutka. Resnična demokratična volilna reforma bi pomedla nele s sedanjo oli-

garhijo, temveč tudi z umetno ustvarjeno nadvlado madžarskega naroda na Ogrskem. Ta njih nadvlada se izraža tudi v tem, da imajo nemadžarski narodi med državnim in upravnim uradništvom, ki je tam vsemogočno, komaj 6 do 7 odstotkov svojih ljudi.

Demokratske struje med Madžari so silno šibke. Pa tudi te nočejo ničesar vedeti o samoodločbi narodov. Te struje hočejo sicer Ogrsko podemokratiti, nočejo pa nič slišati o tem, da bi posamezni narodi smeli sami odločati o svoji usodi, najmanj pa o tem, da bi se smeli izločiti iz sedanjega okvira ogrske države. To stališče zagovarja tudi ogrska socialna demokracija. Tako so vsi Madžari, od plemenitaša do delavca, edini v nasprotovanju, da bi se Slovaki združili s Češko državo, Jugoslovani z jugoslovansko državo, itd. Torej celo med demokratično mislečimi Madžari je demokracija le polovičarska, neiskrena, računarska, ne pa čustveno prožeta.

Madžari že desetletja smotreno delajo na tem, da bi se na umetne načine številno pomnožili. Razne so ugodnosti, ki se nudijo ljudem, ki menjajo svojo narodnost kakor srajco. In umevno je, da imajo s temi svojimi metodami največje uspehe med — Židi. Med takozvanimi inteligenčnimi stanovni prevladuje židovstvo, kar spričunje sledeča statistika o nekaterih važnih stanovih. Na Ogrskem je: 1. odvetnikov 6743, od teh je Židov 3049; 2. zdravnikov 5514, od teh je Židov 2696; 3. veterinarcev 1295, od teh je Židov 514; 4. zasebnih zemljemercev 1353, od teh je Židov 500; 5. uradnikov v industriji 26.498, od teh je Židov 12.387; 6. samostojnih trgovcev in bankirjev 98.000, od teh je Židov 59.000; 7. uradnikov v bankah in v trgovini 37.312, od teh je Židov 20.000.

V sedanji vojni sta postala Madžar in Žid istovetna; Židje na Ogrskem so kot vojni dobavljači silno obogateli.

Izmed vseh narodov na Ogrskem imajo edino Hrvati nekakšno avtonomijo. Ta „avtonomija“ nam bodi zgled v sedanjih časih, ko nam nekaj podobnega obljublja avstrijska vlada. Hrvatje so kljub svoji avtonomiji pod-

ložniki Madžarov, ki jih ne le politično in kulturno tlačijo, temveč jim tudi režejo vsakdanji kruh. Hrvaško narodno gospodarstvo se ne more pod to nadvlado nikoli znatno dvigniti. Vzemimo le tarifno politiko Madžarov. Ako trgovec naroči na Reki blago ali v Zagrebu ali še bližje, so prevozni izdatki večji, kakor če bi ga naročil naravnost iz Budimpešte. Bosanci kupujejo n. pr. vžigalice v Budimpešti ceneje, nego v bližnjem hrvaškem Osjeku. In večkrat je hrvaški producent primoran svoje izdelke postaviti v Budimpešto, in jih od tam prodajati nazaj na Hrvaško, ker le na ta način mu je mogoče konkurirati z madžarskim producentom. Tako izgleda v praktičnem življenju avtonomija v državi, ki razlikuje med historičnimi in nehistoričnimi narodi; podobno avtonomijo sedaj nam ponujajo avstrijska vlada in nemški socialisti.

Vsled svoje nenravne premoči nad drugimi je madžarski narod danes v bistvu reakcionaren, nedemokratski, zato ker vé, da bi uveljavljena demokracija zarezala v meso njegove umetno in nasilno ustvarjene hegemonije. Zato kriči, kadar se govori o samoodločbi narodov, velikih in malih.

A s.

Pravica samoodločevanja narodov.

S tem naslovom je bil napisal v 17. zv. „Soz. Monatshefte“ 1917 H. Kranold članek. Članek izvaja, da je pravica samoodločevanja narodov izliv pravice samoodločevanja, ki gre vsakemu človeku. Pravica samoodločevanja narodov je zahteva naravnega prava, merilo za obstoječe mednarodno pravo. S tem, da se zavzamejo narodi za svojo pravico brez boječega ozira na praktične posledice, napravljajo ideji pravice veliko uslugo. Pridobe jej zopet spoštovanje v svetu, ki se v njem večina ljudi plazi po kolenih pred silo.

Dolžnost spoštovanja nadrejenih pravic je predysem meja pravice samoodločevanja narodov, ker tudi pravice narodov niso neomejene. Tudi narodi imajo svoje dolžnosti, in prva je spoštovanje pravice samoodločevanja drugih narodov. Narod pa naj tudi ne prekrši interesa, ki je interesom posameznih

narodov nadrejen. V tej točki se loči filozofični nacijonalizem od filozofičnega socijalizma. Slednjič priznava tak interes v obveznosti, da se zagotovi pravna varnost v odnošajih med narodi in načelo pravičnosti tudi tedaj, če je to možno le s pomočjo suverenosti posameznega naroda. Končno je izvajati nadrejen interes iz produktivne naloge človeštva. Ustvarjajoča sila človeka, dolžnost dela zahteva koncentracijo posameznikov kakor tudi posameznih narodov, ki more vsebovati omejitev njih pravic.

Glede narodnih manjšin pravi: Kakor hitro posili večina upravičene interese narodnih manjšin, nastane splošno človeški interes intervencije, da se suvereniteta večine v toliko omeji, v kolikor je to za varstvo manjšin potrebno.

Po tem splošnem uvodu se bavi člankar obširno z jugoslovanskim vprašanjem. Važna je njegova ugotovitev v točki, ali se da govoriti o jugoslovanskem narodu: „Politično zbudjene plasti te človeške mase (Slovenci, Hrvati, Srbi) se čutijo čisto odločno kot narod. Narod obstoja tam, kjer hoče obstojati.“

Članek je poizkus, dati pojmu „samoodločevanje narodov“ določno vsebino in sicer v smeri omejevanja. Poleg že navedenih omejitev najdem v članku še eno, in sicer upoštevanje zgodovinsko danih enot,

ki jo konkretno formulira pri rešitvi jugoslovanskega vprašanja.

„Upoštevati je gotova oportunitetna preudarjanja, ki govore proti odstranitvi čisto srbske države, ravno tako pa govore zelo važni razlogi za ohranitev Avstro-Ogrske. Odstranitev slednje bi povzročila popolno gospodarsko in kulturno pulverizacijo njenega ozemlja. Interesi narodnosti, ki prebivajo v zvezi obdonavske monarhije, bi utrpeli z razkrojitvijo te unije v kopico narodnih državic škodo. Njih interese pa bi pospeševala zavezna država, sestojeca iz narodno avtonomnih držav, ki bi imela suvereniteto v gospodarskih, narodnih, vojaških in vnanjepolitičnih zadevah. Iz teh razlogov sledi ohranitev Avstro-Ogrske, poenostavitev Srbije in Črne gore in zavarovanje pravic posameznih narodov v raznih državah na podlagi mednarodnih obveznosti.“

Pozitivne strani pojmovanja o „samoodločevanju narodov“ člankar ni podal. Dala bi se kvečjemu deducirati iz njegovega stališča napram jugoslovanskemu vprašanju. V tem konkretnem primeru je njegovo pojmovanje popolnoma oportunitetno in historično, tako, da načelo samoodločevanja narodov popolnoma zvedeni. Manjka bistvena zahteva ujedinjenja in narodne suverenosti.

E. Remov.

Politika.

Ljenin, Trockij, boljševiki. V 4. zvezku letošnjega letnika revije „Süddeutsche Monatshefte“ (An die deutschen Arbeiter) piše „neki ruski revolucionar“ sledeče:

„Vprašate me, ako imam Ljenina in Trockega za poštena človeka. O tem ni nobenega dvoma. Sta fanatika, zaletela ideologa, ki s svojimi blaznimi poskusi pehata Rusijo v pogubo, toda brezpogojno poštena. Mirovna ponudba je bila konsekvantna in jo je pozdraviti. Tu rad prevzamem nase sramoto izdajalca — toda le glede mirovne ponudbe. Tu lahko antanta kriči, kolikor hoče.

Trockega poznam 18 let — tedaj je bil še dijak, danes je star približno 38 let. Leta 1903. se je pridružil Ljeninu. Med vojno je bil Trockij v Parizu, kjer je izdajal „Naše slovo“. Bil je vedno nasprotnik vojne in je bil v zimi l. 1916. izgnan iz Francije. Odpotoval je v Madrid, kjer je bil (vsled naročila francoske vlade) aretiran; moral je v Cadix, odtam preko Havane v New York. Ko je izbruhnila revolucija je odpotoval takoj v Rusijo, bil pa je na Angleškem prijeto, je prišel v neki nemški tabor internirancev, tu so ga izpustili in srečno je dospel v Petrograd. Njegov parnik je bil torpediran, pri čemer sta utonila dva moja dobra znanca.

Ljening je star približno 47 let. Leta 1898. je izdal knjigo „Zgodovina kapitalističnega razvoja v Rusiji“ — precej šablonsko pisano knjigo. Ljening pozna samo eno revolucijo — proletarsko; ta je, misli, v Rusiji izvršena; — to je zmeta. Ljening ne priznava nobene vojne, tudi obrambne ne (v svoji brošuri „Socijalizem in vojna“, izšla l. 1915); prizna samo eno izjemo: Ako se bojuje Maroko proti Franciji, Indija proti Angliji, Perzija in Kitaj proti Rusiji. Samo taka vojna je upravičena: — vsak narod — tudi na najnižji kulturni stopnji — ima pravico do svobodnega razvoja, toraj proč s kolonijami.

Ljening je skoz in skoz naskakovalec nebes, njegova vojna ni poučila. Ako Ljening in Trockij (ki je nekoliko bolj popustljiv, toda dobro vé, da igra za svojo glavo) ne bosta znižala svojih mirovnih sanj, ali za enkrat omejila na Rusijo, ne vem, kako bo prišlo do miru, zakaj Ljening je po svojih nazorih ravno tako oddaljen od grofa Hertlinga, kakor od Scheidemanna, ki ga ne smatra za socijalista. Ljening in Trockij sta najekstremnejša ideologa, kar jih poznam. Eno je doseženo — premirje de jure, ker je de facto bilo že tu“.

Zadružništvo.

Gospodarska organizacija srednjih stanov. — Vojna je gospodarsko šibke srednje stanove močno proletarizirala, predvsem javne in zasebne nastavljenice vsakovrstnih strok. Vojna je tem stanovom, ki se doslej niso brigali za socialne boje, živo predočila njih pravo družabno bistvo. — Že v predvojni dobi so bili ti stanovi izkoriščani, ne le kot uslužbenci, temveč tudi kot konsumentje. Kadar so stanovske organizacije po trdih bojih dosegle povišek plač, takoj so se oglasili razni producentje in posredovalni trgovci, ki so svoje blago tako podražili, da razne regulacije plačilnih sistemov niso dosegle svojega cilja: — pomagati. V vojni so srednji stanovi, ki so odvisni od natančno odmerjenih plač zelo trpeli; prihranki so skopneli spričo velikanskih dobičkov, ki jih je napravil veliki kapital in pa posredovalna trgovina.

Po vojni bo gospodarska štiska srednjih stanov še večja. Oguljeni d okraja bodo morali misliti na nakup živil, obleke, obutve in drugih potrebščin vsakdanjega življenja. Zopet jim bo nakupna cena diktirana, najprej od velekapitala, pozneje od spretnega trgovskega agenta. Treba bo torej misliti na samopomoč, na gospodarsko organizacijo srednjih stanov. — Kakšna naj bo? — Naše

mnenje je, naj bi se v Ljubljani osnovala velikopotezna zadružna organizacija za vse slovenske pokrajine, ki bi začela delovati kot „Nakupovalna in prodajna zadruga“ za vse srednje stanove, ki živijo od stalne plače. Ti stanovi razpolagajo s takim nakupovalnim kapitalom, da bi bila njih nakupovalna in prodajna zadruga velepodjetje, ki bi po svojem bistvu znatno ublažila vladajoče pomanjkanje v družinah naše takozvane inteligence. Pomislimo, koliko teh družin živi zapuščenih od velikega sveta po naših mestecih, trgih in vaseh. Ponajveč od njih živijo mnogobrojni špekulanti, agenti in oderuhi.

Kakor se je že v predvojni dobi zadružno organiziral kmet in deloma tudi delavec, tako se morajo po vojni zadružno organizirati številni srednji stanovi.

Poleg blagovne organizacije, bi se morali naši srednji stanovi organizirati tudi hranilno in kreditno. Največ malih hranilcev je najti v srednjih stanovih. Ti mali prihranki, zadružno organizirani, bi postali velika pomožna sila pri samopomočnem delu; prinašali bi bogat sad.

To misel podamo s tem tisti javnosti, ki jej je namenjena. Zadovoljni bi bili, ako bi dobili mnenja o tem iz prizadetih krogov.

Kultura.

Ali mora biti spomenik? Dr. Krek zasluži, da ga ne pozabijo Slovenci nikdar. Trajen mora biti spomin nanj, a ne samo trajen, temveč tudi primeren vsej njegovi osebnosti, vsem njegovim stremljenjem. Dr. Krek je bil samonikel človek, iščoč nova pota, nove cilje, ni bil druga naklada kakega drugega znamenitega človeka. Njegov spomin zahteva zato prav posebne oblike. Odbor za Krekov spomenik je bil naznanil kmalu potem, ko se je konstituiral, da namerava z nabranimi darovi postaviti Kreku nagrobni spomenik, še posebej spomenik v mestu in porabiti ostali denar za ustanove ali kaj podobnega. Po mnenju mnogih bi pa bilo edino umestno, če se napravi Kreku le nagrobni spomenik, ves ostali denar naj bi se pa porabil za kako socialno institucijo, od katere bi imelo korist vse ljudstvo. Spomenik v mestu bo gotovo veljal mnogo denarja, ki bo pravzaprav porabljen neplodno, a počaščenje Krekovih zaslug ne najde s spomenikom primerne izraza. Človek tako demokratičnega čustvovanja, tako demokratičnega naziranja, kakršen je bil ravno Krek, bi gotovo odklonil prav odločno tudi sam kamen ali bron kot najvišji izraz tega, kar je bil svojemu rodu, kar mu je še hotel postati. V kamen izklesana ali v bron vlita hvaležnost slovenskega ljudstva je pa tudi reven dokaz njegove ljubezni do rajnega, njegovega umevanja Krekovih idej. Odbor za Krekov spomenik bi storil prav, če bi

apeliral na najširšo javnost, da bi povedala svoje mnenje o najdostojnejši proslavi Krekovega dela.

Ako je pa načrt za spomenik v Ljubljani že tako definitivno sklenjen, da ga ni mogoče več preklicati, tedaj naj se nikar ne udejstvi oni, ki je bil že razglašen: Krekov spomenik na Pogačarjevem trgu! Sredi med kupčevalci, med prepirajočimi se branjevkami, razljutenimi kupovalci, preklinjajočimi vozniki naj stoji dr. Krek, on, ki gotovo ni imel nikdar preveč smisla za tako vrsto „življenja“, kakršno se razvija na Pogačarjevem trgu. In kako pestro bi bil ovenčan Krekov spomenik na tem trgu, kadar je čas sadja. Takrat leže okolo in okolo v slikovitem kaosu olupki, peške, obrezki, gnilo, smrdljivo sadje, z mersarskih stojnic bi pa prinašal poletni veter zelo oster parfum! Ali je mar dovolj tehten razlog za spomenik na Pogačarjevem trgu ta, da je bil tam v bližini spisal Krek svoja najznamenitejša literarna dela? Kakor nihče ne podcenjuje teh del, vendar mora priznati vsakdo, da je njegovo praktično socialno in politično delo za nas vse večje vrednosti. Če že mora biti spomenik, naj bo na primernejšem prostoru, na vsak način pa med zelenjem. In zakaj bi moral zasnovati ustvaritelj spomenika Kreka ravno kot govornika? S tem predpisom se že omejuje umetnikov razmah, njegova fantazija; pravi umetnik s svojim ustvarjajočim naziranjem zadene Krekovo bistvo gotov prav in dobro. a. š.

Pedagogika.

Znamenitejšje pedagogične struje se danjosti. — Bodisi da pogovarjamo tudi le najpoglavitnejše pedagogične struje sedanjosti, moramo segati nazaj do Rousseauja, če hočemo razumeti njihov razvoj. Rousseaujev, l. 1762. izišli „Emile ou de l'éducation“ je mejnik med starim naziranjem in iskanjem pietistov in racionalistov ter med spoznanjem, ki ga je črpal Rousseau iz J. Lockeja ter ga formuliral v prepričanju, da mora biti

človek za sé celota, osebnost in notranjost, preden se loti posebnega poklica, ter da ima vedno in povsod pravico na svoje življenje. S tem naukom je postal Rousseau prerok novega človeškega ideala, h kateremu so se obračali poslej klasični misleci in pesniki, kakor tudi socialni pedagog Pestalozzi. Rousseau je začrtal vsem smer, a pot prvih je bila aristokratska, drugega demokratična, in za razvoj splošne narodne vzgoje je mogla

postati merodanja le poslednja. Dasi je bil Pestalozzijev vpliv v prvi polovici 19. stoletja le majhen in se je v boju med realizmom in humanizmom porazgubil celo tako daleč, da je otemnela njegova misel samodejalnosti, individualitete, razvoja in celotnosti duševnega življenja v Herbartovem intelektualizmu in mehanizmu, se zatreti ni mogla. Nasprotno: Ko je dvignil v psihologiji ravno Herbartov sistem upor proti avtoriteti lastnega očeta, se je dvignila iz opazovanja in poizkusa, uporabljajoč statistični, primerjajoči in diferenčni postopek, današnja nova psihologija: Psihologija otroka. Dasi v tej znanstveni struji delovne metode še niso izčiščene, se ipak dopoljuje v njih Rousseaujev čut za lastno otroško vrednost in Pestalozzijev boj za psihološke zakone metode.

Psihologija otroka je znanstvena struja v vzgojeslovju; njegova pomočnica in krepka opora, s katero je dobila empirično podlago. Pri raznih narodih jo zaznamujejo različna imena znanstvenih prvakov: pri Francozih Binet, pri Angležih in Amerikancih Stanley Hall in Dewey, pri Nemcih Wundt, Meumann in W. Stern.

A znanstvena utemeljitev razvoja duševnega življenja sama vzgojeslovju ne zadoštuje; posebno zato ne, ker se vzgoja nikdar ne oprosti vseh ostalih kulturnih činiteljev. Zato ji znanstvena utemeljitev pač lahko služi kot temelj, a svojim nalogam in oblikam si mora jemati pravec iz vseobčega človeškega življenja. Imenujmo od teh činiteljev le narodnost in mednarodnost, socialna razmerja, tekme v svetovnem gospodarstvu — in kar hitro zadenemo v posebne vzgojne struje; narodnostna vzgoja pogloblja čut za svoj rod ter polaga posebno važnost na izobrazbo materinščine; tej nasprotna je struja, ki terja poglobitev pouka tujih jezikov ter propagira mednarodnost duševne kulture; socialna vzgoja in individu-

alna vzgoja, delovna šola, umetniška vzgoja.

Zadnji dve struji sta navidez utilitarni, zlasti če nastopata s samostojnim smotrom; vendar pa se obravnavata danes tako, da dajeta bolj metodo za doseg običnih vzgojnih smotrov. To pa na radikalni in zmerni strani individualne, kakor na radikalni in zmerni socialne vzgoje, pravtako pa tudi v Foerster-Willmannovi kompromisni smeri individualne in socialne vzgoje.

S temi zaznamovanji pa smo se dotaknili različnih nijans v strujah in omeniti moramo kaj več o njih. Radikalni individualni pedagogi izhajajo iz enostranskega naziranja Rousseaujevih „otroških pravic“, temelje na filozofiji Fr. Nietzscheja in imajo najmočnejšo zastopnico v Elleni Keyevi. Nemški pedagoški svet te struje ne upošteva dosti, ter je le izhajajoč iz nje ustvaril na podlagi Euckenove filozofije takozvano „noološko pedagogiko“, ki smatra človeka v prvi vrsti za kozmično in šele v drugi za socialno bitje ter zahteva zanj predvsem v vzgoji stalež duševne izobrazbe, kateri se mora socialna podrejevati ter se ozira na to le v toliko, kolikor ne ugovarja prvi. Poglavitni zastopnik te struje je G. Budde. — Za posebno podvrst individualne vzgoje zaznamujemo lahko tudi osebno vzgojo, v kateri delujeta H. Scharrelmann in Fr. Gansberg zlasti na metodičnem torišču pouka. Močnejša je radikalna struja socialne vzgoje, ki ima svojega poglavitnega zastopnika v P. Natorpu. Ta temelji na socialnem duhu Pestalozzijevem, na moralni avtonomiji Kantovi in na Platonovem večnem idealu mravstveno-državnega občestva. — Kot posebni socialni činitelj pridobiva lastno torišče v splošni vzgoji vedno bolj mladinska oskrba, ki ji postavlja znanstveno (psiho-fizično) podlago W. Stern.

Pav. Flerč.

Jezikoslovje.

P. St. Škrabec, Jezikoslovni spisi. I. zv. 2. snopič. (Publikacije „Leonove družbe

za l. 1917.) Znanstveni svet je priznal Škrabčevo delo s tem, da so ponudili uče-

njaku slavistično stolico na petrograjskem vseučilišču, česar pa ni sprejel zastran visoke starosti. Strokovnjaki so pozdravili z navdušenjem 1. knjižico. Docent dr. Ramovš trdi, da bi moral razpravo o glasu in naglasu našega jezika znati vsak izobražen Slovenec na pamet. Pritegnil mu bo, kedor je kedaj poučeval našo materinščino. Vajeni že v ljudski šoli potvarjati izreko (!), se paglavčki spakujejo: sem bežalj, pazdúha, malóne itd. Vcepila se jim ni zavest, da je govoricca živ pojav in ne testo! Škrabčeve, Štrekljeve ali Valjavčeve opazke o akcentu in izgovarjavi naj bi si prisvojili posebno učitelji in pridigarji... Uvodoma stoji v 2. snopiču vzorna monografija o imenu Prešeren, istega izvora ko češko prišera, ne od korena šir. Sledi razlaga Trubarjeve besede: ta zali hudič = zli. Danes znači zali — lep; s tem izrednim razvojem po-

mena bi primerjal dolensko gr ob = čeden, morda še poreden — neporeden. Piše se zgolj določna oblika kakor mali, takisto sem slišal od svoje stare matere vselej: si že vrli. P ojasnila vsebujejo 17 naslovov n. pr. o naglaševanju velevnika itd., potem nekaj tehtnih sestavkov o stihotvorskimi tehnikami kakor o hijatu, o jambih in trobejih v naši poeziji itd. Zaglavje O raznih pravopisnih vprašanjih nudi 7 razprav. Med drugim zahteva pisavo sonce, ker je l v pretrdi skupini odpadel že v 16. stol. Učenega rojaka bo veselilo čuti, da se je arhaizem z l = u ohranil v Loškem potoku, kjer se govori sounce, prim. pregovor: Kedor koune, sam pogoune (kolne, pogoltné)... Upajmo, da se naša ortografija in ortoepija vendarle izpopolni, ne najmanj po Škrabčevi zaslugi. A. Debeljak.

Fizika.

O številu prvin. Že grški filozof Demokrit (ca. 460 l. p. Kr.) je mislil, da je tvarina sestavljena iz malih, nadaljne delitve nezmožnih delcev, iz atomov, ki bi se razlikovali po velikosti in obliki. Njegova atomska teorija pa je bila zgolj produkt bujne in morda tudi intuitivne fantazije brez znanstvene podlage in brez praktične znanstvene vrednosti. Šele začetkom 19. stolotja je fizik in kemik John Dalton ustvaril na podlagi poskusov atomsko in molekularno teorijo, ki je postala podlaga teoretične in praktične kemije. Po njej bi bile pri kemičnih spojinah oni najmanjši delci molekule, pri prvinah pa atomi; molekule bi se dale kemijskim potom še razkrojiti v atome. Clausius, Maxwell in Boltzmann so uveljavili atomsko teorijo tudi v fiziki in ustvarili na njeni podlagi kinetično teorijo plinov.

Atomska teorija je tako postala kemijski in fizikalni princip, manjkal pa je do pred kratkim konkreten dokaz o eksistenci atomov. Danes že lahko vidimo atome dasi ne v navadnem pomenu besede „videti“. Na fotografski plošči namreč lahko opazu-

jemo sliko razvrstitve atomov v poljubnem telesu, ako ga osvetljujemo z Röntgenovimi žarki, kakor je to prvi storil fizik M. Laue. (Prim. spis „Najnovejše o Röntgenovih žarkih“. Slovan XV. 1917.) Na drug pojav pa je opozoril Elster-Geitel. Ako imamo v bližini fluorescenčnega zaslona kako radioaktivno snov, vidimo že z navadnim mikroskopom, kako se zasvita ta ali ona točka na zaslonu. To so učinki α -žarkov, ki jih izžariva radioaktivna snov in ki niso nič drugega kakor pozitivno naelektreni helijevi atomi. (Prim. Bubanovičevo razpravo „Helij“ v hr. „Prirodi“ VII. 1917. št. 10.). Atomu vsake prvine so pripisovali določeno absolutno težo; najmanjšo težo bi imel vodikov atom. Zato so reducirali atomske teže ostalih prvin na atomsko težo vodika. Atomska teža kake prvine je potem število, ki pove, kolikrat težji je atom te prvine kakor atom vodika, čigar absolutna teža sicer ni znana. L. Meyer in istočasno, a neodvisno od njega, D. Mendelejeff, sta razvrstila prvine po atomskih težah in dognala, da so fizikalna in kemijska svojstva prvin odvisna od atomske teže. Iz-

spreminjala bi se ta svojstva sicer od prvine do prvine, po določenem številu prvin pa bi se zopet ponavljala, ali matematično izraženo: Fizikalna in kemijska svojstva prvin so perijodične funkcije atomskih tež. Tako je Mendelejeff ustvaril svoj perijodični sestav prvin in na podlagi tega sestava je določil existenco in svojstva nekaterih tedaj še neznanih prvin. Sicer pa je v njegovem sestavu ostala še marsikatera nejasnost in netočnost.

Odkritje radioaktivnih snovi pa je izvabilo novo vprašanje. Znano je, da se razkrajajo atomi radioaktivnih teles v krajši ali daljši dobi in da izžarivajo pri tem razne žarke: α -žarke, ki bi bili pozitivno naelektrjeni helijevi atomi, β -žarke, ki bi bili še manjši, negativno električni delci, elektroni, — in γ -žarke, ki imajo ista svojstva kakor Röntgenovi žarki. Pri tem se pa atomi radioaktivne prvine pretvorijo v atome druge, lažje prvine. Od teh prvin pa imajo nekatere indentična fizikalna in kemijska svojstva, kljub temu da se po atomskih težah precej razlikujejo. Enkrat zmešane, se take prvine ne morejo več združiti druga od druge; atomska teža zmesi pa bi bila povprečna atomska teža zmešanih prvin. Take prvine bi bile n. pr. radij in mezotorij, ionij in torij, radij B in svinec. Imenujemo jih izotopne prvine, ker zavzemajo po svojih fizikalnih in kemijskih svojstvih isto mesto v perijodičnem sestavu prvin.

Iz tega pa je nastalo vprašanje: Ali sta dve taki izotopni prvini dve različni prvini, ali pa sta ena in ista prvina? To vprašanje je razrešil angleški fizik Henry Moseley, ki je 10. avgusta 1915. leta, star šele 27 let, padel junaške smrti pred Dardanelami. Nemški fizik M. Laue je l. 1912. odkril že omenjene uklonske slike z Röntgenovimi žarki in s tem dokazal, da so tudi ti žarki kakor svetlobni žarki le elektromagnetno valovanje etra. Angleža W. H. in W. L. Bragg sta natančneje proučevala te pojave in opirajoč se na njiju delo, je Moseley preizkusil okolo 50 različnih prvin. Dognal je, da izžariva vsaka prvina kot antikotoda Rönt-

genove žarke določene valovne dolžine, ki bi bila karakteristična za dotično prvino, kakor izžariva tudi vsaka prvina žarke določenih barv v vidnem spektru. Ta karakteristična valovna dolžina pa je po Moseleyevih izvajanjih v zelo enostavni odvisnosti od atomske številke t. j. od številke, ki bi jo imela dotična prvina v perijodičnem sestavu, ako bi se vse prvine zaznamovale s števiki, nikakor pa od atomske teže. Izotopne prvine, ki imajo različne atomske teže, dajejo identičen spektrum. Atomska teža ne bi bila torej več karakteristična in odločilna pri določitvi prvin.

Perijodični sestav prvin je s tem dobil trdnjšo podlago in po rezultatih teh poskusov se je določilo tudi število prvin. Od najlažje poznane prvine — vodika — do najtežje — urana — bi imeli 92 prvin, od katerih bi jih pa bilo pet še neznanih. Če bi pa upoštevali atomsko težo, bi morali razločevati 120 atomov.

Omenjena enostavna odvisnost valovne dolžine Röntgenovih žarkov od atomske številke pa bi govorila za idejo, da so atomi prvin sestavljeni iz atomov neke praprvine. Vsaki prvini bi odgovarjala določena fizikalna količina, in če si mislimo po elektronski teoriji, da sestoji vsak atom iz pozitivno naelektrnega središča, okolo katerega kroži večja množina (negativnih) elektronov, bi bila ta količina število pozitivnih elektronov atomovega središča. Prvine bi se po vrsti razlikovale za isto količino, atomske teže bi morale biti cela števila, kar pa se ne strinja popolnoma z eksperimentalno določenimi števili. Ali tudi te razlike lahko razlagamo, ako pomislimo, da je po relativnostni teoriji atomova masa odvisna od njegove energije. (K. Fajans: Henry G. J. Moseley. Die Naturwissenschaften IV. 1. 27. zv. 1916. F. Köhler: Der Elementarbereich im Lichte der neuesten Forschung. Monatshefte f. d. naturwiss. Unterricht X. 7/8 zv. 1917. W. Gerlach: Die Existenz und Größe der Elektrizitätsatome ibidem X. 1. zv. 1917).

Lavo Čermelj.

Pri nakupu različnega oblačilnega blaga se

blagovolite poslužiti veletrgovine

A. E. Skabernè Ljubljana.

Založništvo „Umetniška propaganda“ Ljubljana

Edicije „Umetniške propagande“ I. zbirka 10 razglednic po origin. slov. umetn.	K 2.—	Album „Begunci“ z verzi R. Gradnika K 6.—	„Slov. Madona“ po orig. Fr. Klemen- čiča, velika stenska slika br. okv. „ 34.—
Gasparijeva serija 6 razgl.	„ 1:20	z okvirjem	„ 60.—
Smrekarjeva „ 6 „	„ 1:20	Album 10 umetniških reprodukcij po originalnem slov. umetništvu v	
Fr. Tratnik „Begunci“ 6 razgl.	„ 1:20	obliki razglednic	„ 2.—
Fr. Tratnik 4 risbe na razgl.	„ —80		

Naročila sprejema „Umet. propaganda“ v Ljubljani, Sodna ulica 5.

„SLOVENSKA SOCIJALNA MATICA“

r. z. z o. z. v Ljubljani

vabi na pristop k zadrugi. Delež znaša K 50.—, pristopnina K 2.—.

Nogavice, pletenine, perilo in drugo različno v to
stroko spadajoče blago

kupite najceneje v specialni trgovini

A. E. Skabernè Ljubljana.

♥ Tiskovine vseh vrst ♥

kakor: časopise, knjige, brošure, cenike, lepake, letake, vsprede, tabele, račune, kuverte in pisemski papir s firmo, vizitke, naslovnice,

♥ računske zaključke ♥

in vsa v to stroko spadajoča
dela izvršuje ukusno in ceno

„Zvezna tiskarna“

: v LJUBLJANI, Stari trg šte. 19. :

V zalogi ima tiskarna tudi vse po najnovejših predpisih izvršene obrazce za slavne občinske urade, aprovizračne odbore, cestne odbore, zadrüge, gg. trgovce, odvetnike in notarje, gostilničarje itd.